

TILSKUDD TIL TILRETTELEGGING AV BEITEAREALER FOR TREKKENDE HVITKINNGÅS OG KORTNEBBGÅS

Erfaringer fra Nord-Trøndelag og Vesterålen

Einar Eythórsson (NIKU) Ingunn M. Tombre (NINA)

Norsk institutt for kulturminneforskning (NIKU)
 Storgata 2, Postboks 736 Sentrum, 0105 Oslo
 Telefon: 23 35 50 00
www.niku.no

Tittel Tilskudd til tilrettelegging av beitearealer for trekkende hvitkinngås og kortnebbgås Erfaringer fra Nord-Trøndelag og Vesterålen	Rapporttype/nummer NIKU Rapport 69	Publiseringsdato 09.09.2013
	Prosjektnummer 15620315	Sider 48
	Avdeling Nordområde	Tilgjengelighet Åpen
Forfatter(e) Einar Eythórsson (NIKU) Ingunn M. Tombre (NINA)	ISSN 1503-4895 ISBN 978-82-8101-203-5	Periode gjennomført 2011-2013
	Forsidebilde Hvitkinngjess og kortnebbgjess på beite i Vesterålen. Foto: Einar Eythórsson 2012	

Prosjektleder Ingunn M. Tombre (NINA)
Prosjektmedarbeider(e) Einar Eythórsson
Kvalitetssikrer Camilla Brattland

Finansiert av Norges forskningsråd

Sammendrag
 Tilskudd for å tilrettelegge beitearealer for trekkende hvitkinngås (*Branta leucopsis*) og kortnebbgås (*Anser brachyrhynchus*) ble innført i 2006 for vårrasteområdene i Nordland og Nord-Trøndelag. Rapporten inneholder en vurdering av erfaringer med tilskuddsordningen over tid og effektene av ordningen, som konfliktdependente tiltak, kompensasjon for avlingsreduksjon i landbruket, og virkemiddel for å ivareta forvaltningsansvaret for de to gåsebestandene. Tilskuddsordningen har vært vellykket som virkemiddel for å tilrettelegge beiteområder for gås, og har samtidig bidratt sterkt til å redusere konfliktnivået i forhold til landbruket. Samarbeidet mellom landbruksforvaltningen, miljøforvaltningen, landbruksorganisasjonene og forskningsmiljøene har i stor grad vært vellykket. Utformingen av ordningen i de to fylkene har vært noe forskjellig både når det gjelder dokumentasjon, saksbehandling og tilskuddssatser. Utfordringene med tilskuddsordningen på lengre sikt er å sikre kontinuerlig oppdatering av kunnskapsgrunnlaget for ordningen når det gjelder gjessenes beiteatferd og skadeomfang i landbruket, og at midlene som settes av til ordningen reflekterer behovet. Samtidig bør det arbeides videre med andre virkemidler som kan gjøre landbruket mer robust overfor beiting av gjess. Resultatene som presenteres i denne rapporten bygger i all hovedsak på intervjuer med gårdbrukere og ansatte i landbruksforvaltningen på fylkes- og kommunenivå.

Abstract
 Environmental subsidies in order to facilitate grazing areas for the migratory Barnacle Goose (*Branta leucopsis*) and Pink-footed Goose (*Anser brachyrhynchus*) were established in 2006, for the spring staging areas for these species in Nordland and Nord-Trøndelag. The report contains an assessment of the experience with the subsidy scheme over time, the effects of the scheme, as a measure for conflict reduction, as compensation for the reduction in agricultural crop and as a part of the management of the two goose populations. The grant scheme has been successful as a tool for facilitating grazing areas for goose and has also contributed greatly to reducing the level of conflict in relation to agriculture. Cooperation between agricultural management, environmental management, agriculture organizations and research communities has largely been successful. The design of the scheme in the two counties has been somewhat different, both in terms of documentation, management and subsidy rates. The long term challenges for the subsidy scheme are to ensure continual update of the knowledge base, in terms of gose grazing behaviour and the extent of damage to agriculture, and continuous funding that reflects the need for subsidies. There is also a need for continued efforts to develop other means to make agriculture more robust in relation to gose grazing. The results presented are mainly based on interviews with farmers and agricultural officials.

Emneord Miljøtilskudd, beite, avlingskader, kortnebbgås, hvitkinngås, Vesterålen, Nordland, Nord-Trøndelag, landbruk, gåseforvaltning
Keywords Environmental subsidies, grazing, crop damage, Pink-footed Goose, Barnacle Goose, Vesterålen, Nordland, Nord-Trøndelag, agriculture, goose management

Avdelingsleder
Elin Myrvoll

Forord

Denne rapporten er en del av forskningsprosjektet MIGRAPOP, som ledes av Norsk institutt for naturforskning (NINA). MIGRAPOP er et flerfaglig prosjekt som omfatter økologiske og samfunnsmessige problemstillinger knyttet til en raskt voksende bestand av kortnebbgjess (*Anser brachyrhynchus*) som har noen ukers opphold i Norge under vår- og høsttrekket mellom overvintringsområdene i Danmark, Nederland og Belgia og hekkeområdet på Svalbard, og bestanden av hvitkinngås (*Branta leucopsis*) som i økende grad bruker Vesterålen under vårrasten mellom Storbritannia og Svalbard. Norsk Institutt for Kulturminneforskning (NIKU) utfører i samarbeid med NINA en samfunnsvitenskapelig del av prosjektet, som denne rapporten omhandler. Vi har sett på prosessen som førte fram til etablering av en tilskuddsordning for beiteskade av gjess, og fått fram forvaltningens og gårdbrukernes vurderinger av ordningen over tid. Med dette som utgangspunkt har vi evaluert effektene av ordningen i forhold til ulike delmål; konfliktdemping, kompensasjon for avlingsreduksjon i landbruket og tilrettelegging av beite for gjess.

Resultatene som presenteres i denne rapporten bygger i all hovedsak på intervjuer med gårdbrukere og ansatte i landbruksforvaltningen på fylkes- og kommunenivå. I tillegg er det brukt bakgrunnsdokumentasjon fra forvaltningen; Fylkesmannens landbruksavdelinger i Nord-Trøndelag og Nordland og de involverte kommunene.

Takk til alle som har stilt opp til intervjuer og på annen måte i forbindelse med arbeidet.

Einar Eythórsson

Innholdsfortegnelse

1	Innledning.....	9
1.1	Forskningsprosjektet	9
1.2	Metode	10
2	Beiteskadeproblemet i Nord-Trøndelag og Vesterålen	11
2.1	Bestandsutvikling	11
2.2	Bakgrunnen for miljøtilskuddsordningen	11
2.3	Etablering av en permanent tilskuddsordning i 2006.....	13
3	Vesterålen.....	15
3.1	Forvaltningsplanen for Vesterålskommunene.....	15
3.2	Utviklingstrekk i Vesterålen	15
3.3	Dokumentasjon og saksbehandling.....	17
3.3.1	Tilskuddssatser i Vesterålen	20
3.4	Jaging	22
3.5	Effekter av beiting og landbrukets tilpasning til gås.....	24
3.5.1	Tilskudd til forebyggende tiltak	26
3.6	Konfliktnivå og kritikk av tilskuddsordningen	27
4	Nord-Trøndelag.....	29
4.1	Forvaltningsplanen for Nord-Trøndelag	29
4.2	Utviklingstrekk i Nord-Trøndelag	30
4.3	Fordeling av tilskudd til friareal.....	31
4.3.1	Dokumentasjon og saksbehandling	32
4.3.2	Prioritering av søknader.....	35
4.4	Jaging	36
4.5	Korttids- og langtidseffekter av beiting	38
4.6	Landbrukets tilpasning til gås.....	39
4.7	Konfliktnivå og kritikk av tilskuddsordningen	40
5	Sammendrag og konklusjon	42
5.1	Administrasjon	42
5.2	Kunnskapsgrunnlag	42
5.3	Satser	43
5.4	Jaging	43
5.5	Effekter av beiting	44
5.6	Perspektiver	44

Tabeller

Tabell 1: <i>Friareal (daa) i Nordland 2007-2012 fordelt på kommuner.</i> (Sortland kommune, landbruksetaten)	20
Tabell 2: <i>Tilskuddssatser i Vesterålen 200-2012. Kr/dekar.</i> (Sortland kommune, landbruksetaten)	20
Tabell 3: <i>Friareal (daa) i Nord-Trøndelag 2006-2012</i> (Fylkesmannen i Nord-Trøndelag).....	31
Tabell 4: <i>Søknader pr. kommune Nord-Trøndelag 2006-2012. Innvilgede søknader i parentes.</i> Kilde: Fylkesmannen i Nord-Trøndelag.	36

Figurer

Figur 1: Gjess i Vesterålen 1988-2012, målt i gåsedøgn. Kortnebbgås i blått, hvitkinngås i rødt (Tombre, Eythórsson og Madsen 2013)	16
Figur 2: Karteksempel, Å på Andøya. (Sortland kommune, landbruksetaten).....	19
Figur 3: Fordeling av friareal (dekar) på tilskuddssatser fra 2006 (1) til 2012 (7). Kilde: Sortland kommune, landbruksetaten	21
Figur 4: Lokalisering av friarealer i kommunene Levanger, Verdal, Inderøy og deler av Steinkjer våren 2010. Friarealene er vist som svarte felter med nummerering. De mørkegrønne feltene (A) er de høyest prioriterte områdene, i henhold til modell utarbeidet av Aarhus Universitet og NINA. Kilde: Bjerrum m. fl. 2010.	33

1 Innledning

1.1 Forskningsprosjektet

Forskningsprosjektet MIGRAPOP (2011-2013) er finansiert av Norges forskningsråd, Direktoratet for naturforvaltning, fylkesmennene i Nordland og Nord-Trøndelag og Framsenteret i Tromsø. Prosjektet, som ledes av Norsk institutt for naturforskning (NINA), er et samarbeid mellom NINA, Aarhus Universitet, Norsk institutt for kulturminneforskning (NIKU), Bioforsk og Netherlands Institute of Ecology. MIGRAPOP- prosjektet tar for seg flere sider av forholdet mellom gås og landbruk. Økologisk modellering, som er en sentral del av prosjektet, gjennomføres av Aarhus Universitet i samarbeid med NINA. I 2011 og 2012 har NINA, i samarbeid med Bioforsk gjennomført målinger av beiteskader på utvalgte lokaliteter i Vesterålen og Nord-Trøndelag med utplassering av beitebur (Bjerke m.fl. 2013).

Den samfunnsvitenskapelige delen av prosjektet, som utføres av NIKU i samarbeid med NINA, er rettet mot forvaltning og landbruk, spesielt utviklingen av tilskuddsordningen, sett i sammenheng med utviklingen av beiteskader i landbruket, og erfaringene med ordningen i landbruket og i forvaltningen.

Forhistorien til tilskuddsordningen er tidligere beskrevet i flere forskningsrapporter fra NINA og Norut (Eythórssson 2004, Tombre m. fl. 2004, Søreng 2008). I tillegg har NINA over flere år evaluert tilskuddsordningen i Nord-Trøndelag, i forhold til effekten av ordningen for gjessenes arealbruk, og hvor godt friarealene, som ble etablert som følge av tilskuddsordningen, samsvarer med gjessenes foretrukne beiteområder (Tombre m fl 2007, 2009, Madsen m. fl. 2010, Bjerrum m. fl. 2011). NINAs rapporter fra årene 2007-2010 slår fast at tilskuddsordningen har fungert etter hensikten når det gjelder å tilrettelegge beitearealer for gjess, og at mindre jaging, som følge av tilskuddsordningen, har begrenset spredningen av gjess til nye områder.

NINA og Aarhus Universitet (tidl. Danmarks Miljøundersøgelser) har lagt fram resultater av økologisk modellering for kartlegging av prioriterte områder for gåsebeite i Nord-Trøndelag, basert på økologiske parametre og gåseregistreringer. Denne modellen er i de senere år lagt til grunn for kommunenes prioritering av søknader om miljøtilskudd i kommunene Steinkjer, Inderøy, Verdal og Levanger (Jensen m.fl. 2008, Tombre m. fl. 2008).

I denne rapporten ser vi på hvordan tilskuddsordningen har lyktes i å løse eller dempe konflikten mellom gjess og landbruk, med vekt på erfaringer og utfordringer knyttet til *dokumentasjon, prioritering og tilpasning til endringer*, slik de oppleves av gårdbrukere og landbruksforvaltning. Fokus er med andre ord ikke bare på *effekten av ordningen* i forhold til målsettingen, men også på *effektivitet, legitimitet og fleksibilitet* i ulike ledd i prosessen som fører fram til etablering av friareal for gås på dyrket mark. Vi har sett på endringer over tid i gjessenes atferd og beitemønster og om landbruket og landbruksforvaltningen har respondert på slike endringer. Avslutningsvis trekkes det opp noen perspektiver for bruk av miljøtilskudd innenfor rammen av Regionale miljøprogram i Jordbruksavtalen som virkemidler i forvaltningen av gåsebestander.

1.2 Metode

Resultatene som presenteres her bygger i all hovedsak på intervjuer med gårdbrukere og ansatte i landbruksforvaltningen. Intervjuene i Nord-Trøndelag ble i hovedsak gjennomført høsten 2011, mens intervjuene i Vesterålen ble gjort våren 2012. Intervjuene er ikke standardisert, og informantene har hatt anledning til å utdype de forhold som var mest relevant for dem. Fokus for intervjuene har vært utviklingen i de årene som er gått siden tilskuddsordningen ble opprettet, både med tanke på beiteskader, jaging av gås og etablering av friområder gjennom tilskudd. Informantenes erfaringer med tilskuddsordningen, spesielt utfordringer knyttet til dokumentasjon, prioritering, saksbehandling og satser, har stått sentralt. Intervjuene fordeler seg slik: Landbruksforvaltningen: 7, bønder i Vesterålen: 11, bønder i Nord-Trøndelag: 9. Det totale utvalget er dermed 27, hvorav 20 er gårdbrukere. Utvalget av gårdbrukere ble gjort med tanke på å få til en rimelig geografisk spredning innenfor de områdene som er sterkest berørt av gås, og for å få med både mottakere av tilskudd og bønder som står utenfor tilskuddsordningen. I tillegg til intervjuene er det innhentet skriftlig informasjon og statistikk fra forvaltningen. Mye av bakgrunnsinformasjonen for studien er for øvrig hentet fra andre deler av MIGRAPOP-prosjektet og tidligere forskningsprosjekter om samme tema.

I rapporten har vi valgt å anonymisere sitater fra intervjuer med gårdbrukere, men angi hvilken kommune eller område de viser til. Begrunnelsen for anonymisering er ikke at utsagnene er spesielt kontroversielle eller at de personene det gjelder har problemer ved å stå ved sine uttalelser, men at identifisering av sitatene kan flytte fokus fra helheten i argumentasjonen til personene som har gitt bidrag til den. Når ansatte i forvaltningen er sitert under fullt navn, er det begrunnet med at de er umulige å anonymisere, så lenge de representerer en posisjon i en kommune eller i Fylkesmennenes landbruksavdelinger, og at de uttaler seg på vegne av en etat, ikke som privatpersoner.

I Nordland ble datainnsamlingen begrenset til Vesterålskommunene Øksnes, Hadsel, Sortland og Andøy. Intervjuene med gårdbrukere i Vesterålen er fra de tre sist nevnte kommunene. Andre kommuner i Nordland hvor gårdbrukere har mottatt tilskudd er: Alstadhaug, Vega, Herøy, Lurøy, Bodø og Træna. I Nord-Trøndelag ble intervjuer med gårdbrukere foretatt i kommunene Steinkjer, Verdal, Levanger og Inderøy. Andre kommuner i Nord-Trøndelag hvor gårdbrukere har mottatt tilskudd er: Overhalla, Verran, Snåsa og Høylandet.

2 Beiteskadeproblemet i Nord-Trøndelag og Vesterålen

2.1 Bestandsutvikling

Kortnebbgjess i Europa er fordelt på to bestander; den vestlige, som hekker på Island og Grønland, og den østlige, som hekker på Svalbard. Utgangspunktet for beiteskadeproblematikken i Nord-Trøndelag og Vesterålen er en kraftig vekst i den østlige bestanden, fra ca. 20 000 individer på 1970-tallet til omkring 80 000 i 2012 (Madsen & Williams 2012, Madsen m.fl. 2013). Årsakene til veksten er sammensatt; gjessene er fredet mot jakt i Nederland og Belgia, de har dratt nytte av endringer i landbruket, og nyter godt av klimaendringer i form av mildere vintre og gunstige hekkeforhold på Svalbard. Hele bestanden mellomander i Norge vår og høst, på trekkruten mellom Svalbard og kontinentet. Beiteskadene i Vesterålen og Nord-Trøndelag oppstår i hovedsak i april og mai. Om høsten flyr gjessene over Vesterålen og mellomander i Nord-Trøndelag. Kortnebbgås er jaktbar i Norge og Danmark og jaktuttaket i Norge har økt de siste årene, men ikke i den grad at det synes å ha virket regulerende på bestanden. I de siste årene har kortnebbgjessenes bruk av Vesterålen gått ned, samtidig med at hvitkinngjess har overtatt vårbeitene i området (Tombre m. fl. 2013; upublisert materiale). Hvitkinngåsbestanden har vært i svak vekst de senere årene og teller i dag 31 000 individer (Mitchell m. fl. 2010; Hall 2012, pers. komm. Larry Griffin WWT). Den økende bruken av Vesterålen antas hovedsakelig å skyldes en endret arealbruk om våren (P. Shimmings & I. Tombre, upublisert materiale).

Gjessene beiter geografisk konsentrert og intensivt for å opparbeide seg energireserver for det videre trekket. De foretrekker dyrket mark, og velger seg ut åpne, flate arealer med lett tilgang til sjø (Jensen m.fl. 2008; Tombre m. fl. 2005a). Store flokker på et relativt avgrenset område kan i løpet av få dager gjøre betydelig skade på gressarealer om våren (Bjerke m. fl. 2013). Beiteskadene ble merkbare i Vesterålen på midten av 1980-tallet, og noe senere i Nord-Trøndelag (Madsen m.fl. 1999).

I tiden fra 2004 til 2012 har bestandsveksten for kortnebbgås skutt fart, bestanden har økt fra mellom 40 000 og 50 000 i 2004 til ca. 80 000 i 2012 (Madsen & Williams 2012). I denne perioden har også hvitkinngås etablert en vårrasteplass i Vesterålen (Tombre m. fl. 2013), og i flere sentrale områder fortrenger den kortnebbgåsa gradvis til mer perifere lokaliteter (J. Madsen m.fl. upublisert materiale). Det totale beitetrykket i Vesterålen fortsetter å øke, mens kortnebbgås i større grad ser ut til å foretrekke Nord-Trøndelag som rasteplass (J. Madsen & I. Tombre, upublisert materiale). Det er nå utarbeidet en internasjonal forvaltningsplan for den Svalbardhekkende bestanden av kortnebbgås (Madsen & Williams 2012) med deltakelse fra Norge, Danmark, Belgia og Nederland. I forvaltningsplanen er det vedtatt at bestandsmålet skal være på omlag 60 000 individer. Høstjakt er det virkemidlet som i dag er tilgjengelig for regulering av bestanden, og for å oppfylle bestandsmålet må resultatene av høstjakta i Norge og Danmark økes utover slik det praktiseres i dag.

2.2 Bakgrunnen for miljøtilskuddsordningen

Prosessen som på midten av 2000-tallet munnet ut i en tilskuddsordning for beiteskader av gås, startet tidlig på 1990-tallet. Gjentatte henvendelser fra lokale bondelag/bonde- og småbrukerlag i Vesterålen førte til at Direktoratet for naturforvaltning (DN) i 1994 inviterte de berørte parter;

Landbruksdepartementet, Norges Bondelag, Norsk bonde- og småbrukerlag, Norges Jeger og Fiskerforbund, Norsk Ornitologisk Forening, Sysselmannen på Svalbard og Norsk institutt for naturforskning til å delta i utviklingen av en nasjonal handlingsplan for gåseforvaltning. Planen, som ble fullført i 1996, fokuserte på konfliktskapende arter, spesielt kortnebbgås (DN 1996, Eythórsson 2004, Tombre m. fl. 2004, Søreng 2008). Beiteproblematikken var sentral, og det var enighet blant deltakerne i planarbeidet om behovet for tiltak mot beiteskader. I planprosessen ble det imidlertid klart at det ikke var enighet om hvilke virkemidler som skulle brukes til formålet. Representantene for landbruket gikk inn for en erstatnings- eller kompensasjonsordning for beiteskader, mens DN ville unngå en ordning med direkte pengeutbetalinger og heller bruke andre virkemidler. Alle parter var imidlertid enige om å legge lokale (kommunale) forvaltningsplaner til grunn for det videre arbeid med beiteproblematikken. Uenigheten om virkemiddelbruk, som ble spesielt tydelig i etterkant av planarbeidet, førte til at handlingsplanen ikke ble det styringsredskapet som det ble lagt opp til i utgangspunktet. Det ble utarbeidet lokale forvaltningsplaner i flere av de involverte kommunene, deriblant Sortland kommune, hvor det ble gitt tydelig uttrykk for at årlig kompensasjon for beiteskader, i form av penger, var nødvendig (Sortland kommune 1997). Forvaltningsplanen for Sortland ble i 1997 godkjent av Fylkesmannens miljøvernavdeling i Nordland, med unntak av den delen som handlet om årlige utbetalinger. Samarbeidet mellom landbruket og miljøforvaltningen stoppet opp i de etterfølgende årene (Eythórsson 2004, Tombre m. fl. 2013). Arbeidet med handlingsplanen på 1990-tallet førte ikke til noen ny forvaltningsstrategi i første omgang. Organisert jaging av gjess i Vesterålen opphørte i noen år under planarbeidet, men da det ble klart at planen ikke fikk noen praktiske konsekvenser i form av økonomisk kompensasjon for gåsebeite, reagerte de berørte gårdbrukerne i Vesterålen med intensivert jaging av gås fra sine marker. Konsekvent, organisert jaging har en klar effekt på gjessenes muligheter til å ta til seg næring (Tombre m.fl. 2005b) og i de påfølgende årene etablerte gjessene et alternativt beiteområde i Nord-Trøndelag. Der økte beitepresset i siste del av 1990-tallet og ut på 2000-tallet, blant annet som en konsekvens av den intensive bortjagingen i Vesterålen (Klaassen m. fl. 2006). Økt beitepress, og gjessenes etablering av nye vårrasteplasser i Nord-Trøndelag var viktige årsaker til at landbruksmyndighetene igjen tok et initiativ på 2000-tallet, som i første omgang resulterte i et prøveprosjekt med tilskudd/kompensasjon for beiteskader, finansiert over Jordbruksavtalen i 2004-2005 (Kvavik 2005). Erfaringene fra prøveprosjektet ble brukt som en del av grunnlaget for den permanente tilskuddsordningen som ble etablert i 2006.

Diskusjonene i forkant og under prøveperioden dreide seg blant annet om finansieringsmåten, et tema som også var sentralt i arbeidet med *Handlingsplanen* på 1990-tallet (DN 1996). Landbruksorganisasjonene var kritiske til at tilskuddet skulle finansieres over Jordbruksavtalen, men godtok det i mangel av et bedre alternativ. En av gårdbrukerne som ble intervjuet i 2012 uttrykte det slik at «Bondelaget måtte svelge noen kameler for å komme videre». Et annet tema som var gjenstand for diskusjon i tiden før tilskuddsordningen ble etablert, var om ordningen skulle utformes som en *erstatning* for faktiske beiteskader, utbetalt i etterkant på grunnlag av taksering av skaden, eller som en *kompensasjon for tilrettelegging* av beiteareal, utbetalt i forkant av vårsesongen. DN har vært motstander av en erstatningsordning, både som prinsipp og med tanke på den praktiske og økonomiske siden ved innhenting av tilstrekkelig dokumentasjon for å fastslå skadeomfang i etterkant av skaden. Under prosjektperioden 2004-2005 ble tilskudd likevel utbetalt i etterkant, ut i fra taksering av areal i tre skade kategorier. I denne perioden var det også gitt mulighet til å søke tilskudd til jaging (Vesterålen) og forebyggende tiltak (Nord-Trøndelag, Inderøy kommune). Det ble

også gitt mulighet til å søke tilskudd på grunn av beiteskader av grågås, men dette ble ikke videreført etter 2006. Utbetalingene skjedde i henhold til skriftlige avtaler med gårdbrukere inngått i forkant av beitesesongen, hvor gårdbrukerne forpliktet seg til ikke å jage gjess fra nærmere bestemte arealer.

Med unntak av forebyggende tiltak, som det fortsatt kan søkes tilskudd til (se 3.4.3), er dagens tilskuddsordning imidlertid begrenset til subsidiering av tilrettelegging av beite for kortnebbgås og hvitkinngås.

2.3 Etablering av en permanent tilskuddsordning i 2006

Fra 2006 ble det etablert en fast tilskuddsordning for begge fylkene. Tilskuddsordningen, som er basert på kompensasjon for tilrettelegging av friareal for gås, omfattet i 2012 ca. 140 gårdsbruk, et areal på 16.000 dekar, samlet for begge fylker. Tilskuddet utgjorde i 2012 til sammen 3,5 millioner som i sin helhet dekkes over Jordbruksavtalen. Inntil 2012 har tilskuddsmidlene vært noenlunde likt fordelt mellom Nordland og Nord-Trøndelag, men i Jordbruksoppgjøret for 2013, da ordningen ble en del av Regionalt miljøprogram (RMP) under Jordbruksavtalen¹, er tilskuddsbeløpet økt med en million som er øremerket Nord-Trøndelag.

Forskning og overvåking av gåsebestandene, samt forskning på gjessenes arealbruk som utgjør et nødvendig kunnskapsgrunnlag for tilskuddsordningen, har vært bekostet av Miljøvernetatene (DN og Fylkesmennenes miljøvernodelinger i Nordland og Nord-Trøndelag) og prosjektmidler fra Norges forskningsråd etter søknader fra år til år. Det er de to arktisk hekkende gåseartene, hvitkinngås og kortnebbgås, som kommer inn under ordningen. Tilskuddet er utformet som en godtgjøring for tilrettelegging av friarealer for gås, og utbetales på forskudd som «leie» av beiteareal. Mottakerne forplikter seg til ikke å jage gås fra jorder som kommer inn under ordningen. De som velger å stå utenfor ordningen eller får avslag på søknad står fritt til å jage gås.

Tilskuddsordningen har i tiden 2006-2012 vært forankret i *Forskrift om tilskudd til tiltak for å tilrettelegge beitearealer for trekkende hvitkinngås og kortnebbgås* (Landbruks- og matdepartementets forskrift av 15.2.2006 nr. 170, hjemlet i jordlova av 1995). I denne forskrift knyttes formålet med ordningen opp mot naturmangfoldloven (lov av 19. 6. 2009 om forvaltning av naturens mangfold), og en målsetting om å opprettholde drift av utsatte landbruksarealer (§1):

Formålet med tilskuddet er å tilrettelegge beitearealer for gjess for å bidra til å oppnå nasjonale og internasjonale målsettinger om bevaring av biologisk mangfold. Tilskuddet skal videre bidra til å opprettholde drift av arealer som er særlig belastet av beiting fra trekkende hvitkinngås og kortnebbgås.

I retningslinjer til denne forskrift (Statens landbruksforvaltning 2006) presiseres det at hensikten med ordningen er også «å forebygge belastning og dempe konflikter knyttet til beiting av gås på jordbruksarealer» (§1). Av retningslinjene (§3) går det også fram at det bør legges opp til stabile, sammenhengende arealer, som er kultivert på en måte som er attraktiv for gjess:

For å gjøre områdene attraktive, bør det legges opp til at de samme arealene prioriteres i flere år, og det bør legges opp til at sammenhengende arealer stilles til disposisjon som beitearealer. Store sammenhengende arealer vil bidra til at gjessene kan få ro når de beiter ved at de slipper å bli jaget fra teig til teig. Ettersom tilskuddet gis som et arealtilskudd til fulldyrka og overflatedyrka arealer, er

¹ http://www.regjeringen.no/upload/LMD/Vedlegg/Jordbruksoppgj_2013_sluttprotokoll_150513.pdf

det en forutsetning at eksisterende drift videreføres. For at arealene skal være attraktive for gjessene, er det ikke ønskelig at de gror igjen eller at det dyrkes kulturer som er mindre attraktive for gjessene.

Når det gjelder kunnskapsgrunnlaget for fordeling av tilskudd etter søknader fra gårdbrukere, forutsetter retningslinjene en kartlegging og geografisk avgrensning av de aktuelle arealene der gjessene beiter: *Denne kartleggingen og avgrensningen gjøres i regi av Fylkesmannen i samråd med de aktuelle kommunene og andre aktuelle samarbeidspartnere som for eksempel NINA.*

Retningslinjene sier følgende om fastsetting og differensiering av tilskuddssatser: *Fylkesmannen fastsetter foreløpig sats ut i fra antatt belastning og tildelt ramme. Endelig sats fastsettes på grunnlag av omsøkt og godkjent areal og tildelt ramme. Det kan opereres med flere satser, men ut i fra hensynet til forvaltningseffektivitet og en viss forutsigbarhet, bør det være så få satser som mulig (2-3), og de bør holdes mest mulig stabile fra år til år. Variasjon i satser bør gjøres på grunnlag av gåsetetthet og beitetrykk på arealene.*

Det kommer også fram i retningslinjene at forvaltningen av tilskuddsordningen i størst mulig grad bør bygge på regionale forvaltningsplaner. Kommunale forvaltningsplaner, slik som anbefalt i Handlingsplanen i 1996, er dermed forlatt. I Nordland har kommunene Andøy, Bø, Hadsel, Lødingen, Sortland og Øksnes utarbeidet en *Forvaltningsplan for kortnebbgås, hvitkinngås og grågås* (Vesterålskommunene 2007), på oppfordring av Fylkesmannen i Nordland. I Nord-Trøndelag har Fylkesmannen utarbeidet en *Forvaltningsplan for vår- og høstrastende kortnebbgås i Nord-Trøndelag* (Fylkesmannen i Nordland 2010).

Tilskuddsordningen forvaltes av fylkesmennene i de to fylkene, mens søknadsbehandlingen ligger til landbruksetatene i de involverte kommuner. Statens landbruksforvaltning er klageinstans.

Det har vært noen forskjeller i utformingen av ordningen i de to fylkene, som til dels kan tilskrives tilpasninger til forskjeller i driftsmønster i landbruket mellom Vesterålen og Nord-Trøndelag. Forskjellene mellom Nordland og Nord-Trøndelag gjelder både dokumentasjonsmetode, organisering, saksbehandling, prioritering og tilskuddssatser.

3 Vesterålen

3.1 Forvaltningsplanen for Vesterålskommunene

Forvaltningsplan for kortnebbgås, hvitkinngås og grågås i kommunene Andøy, Bø, Hadsel, Lødingen, Sortland og Øksnes (Vesterålskommunene 2007), ble utarbeidet av en styringsgruppe med representanter fra Bondelaget, Bonde- og småbrukerlaget, Norsk ornitologisk forening, Norges jeger- og fiskerforbund, Fylkesmannen og kommunene i området. Styringsgruppen har deltatt i den videre oppfølging av planen etter 2007.

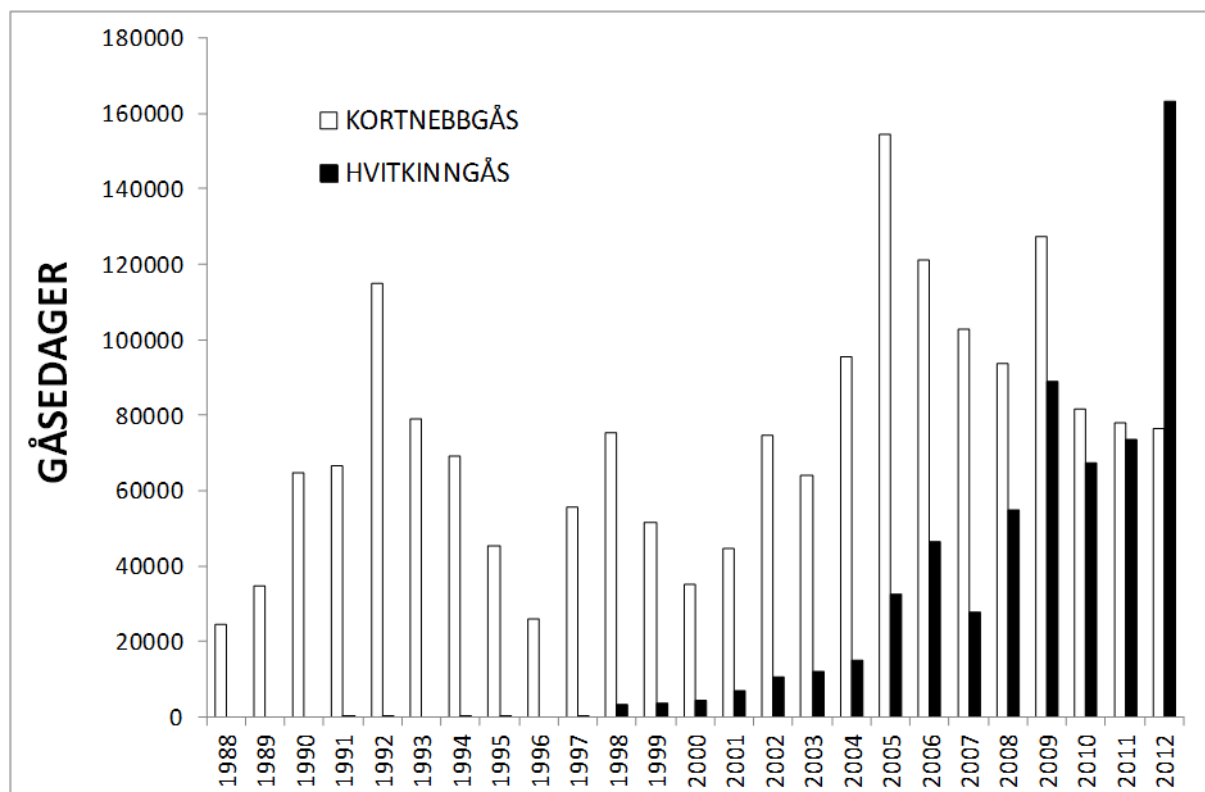
Planen skisserer tre mulige landbruksmessige løsninger på interessekonflikter mellom Norges ansvar for forvaltningen av gåsearter i henhold til internasjonale konvensjoner og ansvaret for å legge til rette for opprettholdelse av landbruksdrift på arealet som er berørt av gåsebeiting: 1) Årlige tilskuddsbeløp for tilrettelegging av tilstrekkelig areal for beitende gjess, slik ordningen fungerer i dag, 2) Der det er mulig, et tilbud om et engangstilskudd til ervervelse av tilleggsareal for brukere med belastning, og 3) Tilrettelegging av areal som ikke er i drift, med kultivering. Andre konkrete tiltak som tas opp i planen er tellinger til bruk i oppfølging av gåsebeiting (tilskudd), for å sikre mest mulig rettferdig tilskuddsfordeling, og tilskudd til forsøk for å finne såtidspunkt og frøblandinger som er egna ved beitepress av gjess. I Forvaltningsplanen anses systematisk jaging som lite ønskelig ut i fra artsforvaltningsperspektiv, i og med at jaging kan endre gjessenes atferd og eventuelt flytte konfliktområdet til et annet sted. Planen tar derfor utgangspunkt i at gjessene skal kunne fortsette å bruke sine foretrukne lokaliteter i regionen, og at det etableres lokale løsninger på konfliktene i disse områder. Planen tar likevel til orde for at jaging, og økonomisk støtte til den, bør vurderes for å få gåsa til å etablere seg i ønskede områder i den grad systematisk jaging har som effekt å bedre forvaltningen av gås og bidrar til konfliktredning.

Forvaltningsplanen inneholder også en norm for kategorisering av arealer som sterkt belastet (> 50 gjess pr daa) og sterkt belastet (> 19 gjess pr. daa). I vedlegg til planen er det også gjort en stipulering av landbrukets merutgifter til innkjøp av fôr som erstatning for beitetap og kostnader ved hyppigere fornying av eng som blir forringet av gåsebeite. Den årlige merkostnaden for gårdbrukerne stipuleres her til kr 268,50 pr. daa, for arealer med 22 % avlingstap.

3.2 Utviklingstrekk i Vesterålen

Målt i gåsedøgn, har antallet kortnebbgjess som bruker Vesterålen som rasteplass gått ned i de årene som er gått siden tilskuddsordningen trådte i kraft. Samtidig har stadig flere hvitkinngjess begynt å bruke Vesterålen slik at beitetrykket totalt sett har en økende tendens (Tombre m. fl. 2013). Etter 2005 har andelen hvitkinngås økt sterkt, og de har mer eller mindre overtatt flere sentrale områder der det tidligere bare var kortnebbgjess (Tombre m.fl. 2010). På mange arealer er det i dag bare hvitkinngjess. I årene 2010 og 2011 var det omtrent like mange gjess av hver art i området, men i 2012 utgjorde hvitkinngjess nærmere to tredeler av gåsedøgnene i Vesterålen. Som vist i figuren

under har det vært en del variasjon fra år til år, der toppårene hittil har vært 2005, 2009 og 2012 (Tombre m. fl. 2013).

Figur 1: Gjess i Vesterålen 1988-2012, målt i gåsedøgn innenfor perioden 7.-20.mai . Gåsedøgn er en metode som kvantifiserer gjessenes bruk at et område der 100 gåsedøgn eksempelvis kan være at 100 gjess bruker området i en dag eller 50 gjess bruke området i to dager.

I løpet av denne perioden har kjerneområdene for gjess hatt et relativt stabilt beitetrykk, men nye områder spesielt på Andøya og i Øksnes er også tatt i bruk, ikke minst av den nyankomne hvitkinngåsa. Landbrukssjefen i Sortland kommenterer dette slik:

Vi har inntrykk av at gåsa har tatt i bruk nye områder, særlig i Øksnes. Øksnes ble ikke med før i 2008, det viser seg at det er en del områder der som har hard beiting, blant annet områder med hvitkinngås. I Sortland ser vi en tendens til at den bruker Halmstad-området mer enn før. Men det varierer litt fra år til år, ut i fra klimatiske forhold.

Vikbotn i Sortland kommune er en del av kjerneområdet til kortnebbgåsa. En gårdbruker i dette området sier at beitetrykket i området har vært relativt stabilt og betydelig i årene 2006-2012. Samtidig merker gårdbrukerne en tendens til at gåsa sprer seg mer enn tidligere.

Beitemønstret kan variere etter vær og snødekke om våren, og ved sen vår samles gjessene på områder i strandsonen som blir tidlig bare for snø. I oppsummering av gåseobservasjoner i vårsesongen 2012 noterte Johnny Bakken, som utfører gåsetellinger for NINA, at sen grasvekst og snødekke førte til sterk nedbeiting av områdene som ble tidligst bare, og at gjessene brukte flere og større områder enn det som er normalt, også områder som ikke har vært i bruk tidligere.

Gårdbrukerne har merket at gjessene er blitt mindre sky enn før tilskuddsordningen ble etablert. De beiter nå mer nært bygninger, vei og gjerder. De beiter også i større grad ovenfor riksveien, særlig om natten. Dette er en tilbakevending til det beitemønsteret som ble registrert tidlig på 1990-tallet, før perioden med organisert jaging (Madsen 1998). En av gårdbrukerne på Andøya beskriver beiteatferden som en systematisk flytting av beitetrykket gjennom døgnet, som tellingene muligens ikke fanger opp:

Om morgenen drar ho ned mot fjæra, om ettermiddagen og kvelden flytter ho seg til stykkene opp for veien. I løpet av døgnet er ho på hele eiendommen. Tellingene registrerer dette bare delvis, avhengig av når på døgnet det telles. Om natta og tidlig på morgenen er den på de øvre stykkene (gårdbruker, Andøy kommune).

I flere av intervjuene kommer det fram at perioden gjessene oppholder seg i Vesterålen er blitt lengre. Spesielt «fortroppen», de første gjessene kommer tidligere enn før:

Det er en fortropp som kommer tidligere og tidligere, og den blir større og større. Det er stor økning i flokkstørrelsen (i fortroppen) siden jeg overtok gården i 2005, fra kanskje ti stykker til opp mot hundre. Så kommer storflokkene på kanskje et par tusen dyr, det er klart at en sånn flokk soper fort reint (gårdbruker, Sortland kommune).

Et annet utviklingstrekk som nevnes, spesielt av gårdbrukere i Hadsel, er økende beitepress fra hekkende grågås, som ikke kommer inn under tilskuddsordningen:

Tidligere var det gåsa som bare var nedom her (kortnebbgås), men etter hvert har det blitt et kjempeproblem at det er masse (grå-) gås som kommer 10. april og den gåsa er her hele sommeren. Det starta med kanskje 6-7 par, men nå er det masse gås, ho hekker tidligere enn svartbaken, den er flink å gjemme reirene. Den flokken blir større og større for hvert år (gårdbruker, Hadsel kommune).

3.3 Dokumentasjon og saksbehandling

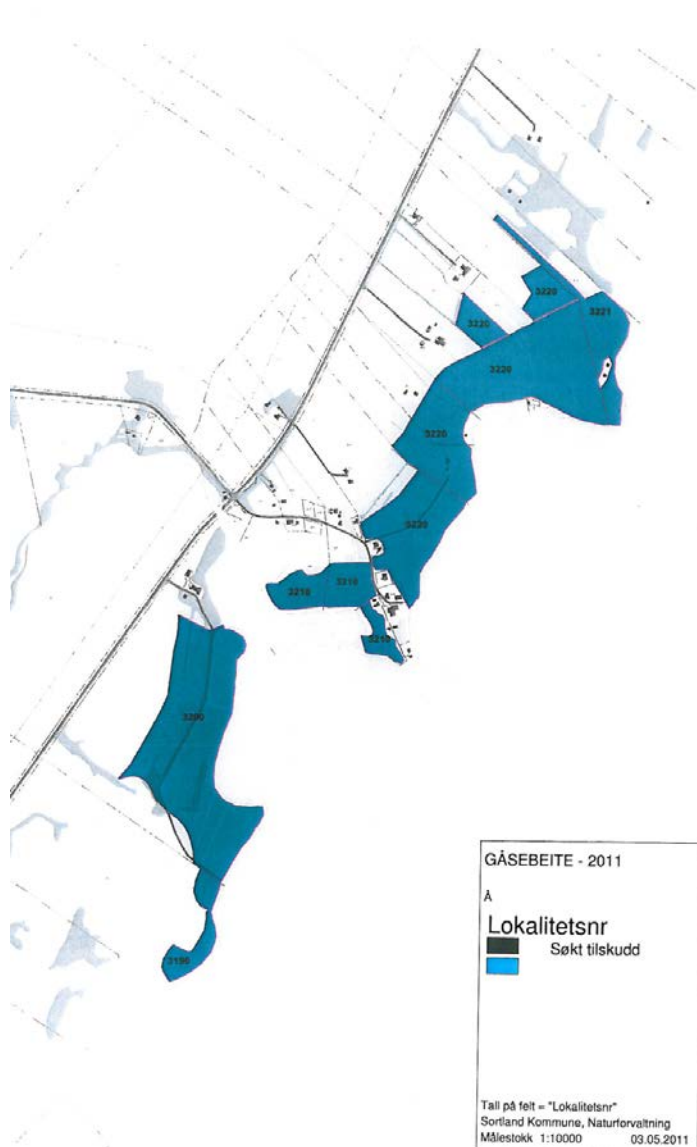
Beitetrykket på de ulike arealene dokumenteres med årlige tellinger av gås i vårsesongen. Tellingene utføres i regi av NINA og finansieres adskilt fra selve tilskuddsordningen. Gjessenes arealbruk blir registrert daglig ved systematiske registreringsrunder i perioden 1.-20. mai. Alle gjessene, og arealet de bruker, blir notert. Når gårdbrukere rapporterer til kommunen om at gåsa har tatt i bruk nye områder blir disse områdene inkludert i tellingene, for eventuelt å komme i betraktning for tildeling i det påfølgende år. Tellingene gir et grunnlag for å definere hvilke arealer er henholdsvis sterkt, middels eller lite belastet. Databasen som er bygd opp gjennom årlige tellinger utgjør en omfattende dokumentasjon av beitetrykk på landbruksarealer i Vesterålen. Ifølge landbruksjefen i Sortland kan man skille mellom *kjerneområder*, der beitetrykket har vært stabilt over tid, og *marginale områder*, hvor variasjonene er større:

Det er egentlig et enormt tallmateriale vi har i bunnen, nå har det vært tellinger siden 2003. I 2006 ble de utvidet til systematisk også å inkludere Andøya og Hadsel. I 2008 kom Øksnes med. Litt varierer det selvsagt, men i de områdene hvor det virkelig er gås er det ikke noen store variasjoner mellom årene. Det er i de marginale områdene at det kan variere. Kjerneområdene er mer stabile.

Landbruksetaten i Sortland har en koordinerende rolle i saksbehandlingen for kommunene Sortland, Hadsel, Andøya og Øksnes. Det er en praktisk organisering som kommunene selv er blitt enige om. Sortland kommune oppdaterer årlig kartgrunnlag og database for tilskuddsordningen. Landbrukssjef Karl Peder Haugen beskriver saksgangen slik:

Vi har lagt registreringene i en database, så har vi en kartbase som dekker alle fire kommunene. Vi begynner med tellingene, så oppsummerer NINA tellingene i løpet av sommeren, slik at vi får et datagrunnlag. Så beregner vi nye gjennomsnittstall for hver lokalitet og foreslår en inndeling i satser. Vi har brukt å ha et møte mellom kommunene fram for hver sesong, og diskutert eventuelle skjønsmessige vurderinger. Så har jeg sendt ut søknadspapirene til alle som vi mener er berettiget til midler. Det har vært ca. 90 gårdbrukere som har fått tilbud. Så må de levere søknadene til hver enkelt kommune, det er kommunene som behandler søknadene og sender dem videre til Fylkesmannen. Til slutt har jeg laget til kart over alle områdene (med oversikt over tilskuddsberettiget areal), som også brukes av dem som driver med telling. Vi har fordelt arbeidsinnsatsen ut i fra hvor mange søknader som kommer inn fra hver kommune, så har jeg fakturert de prosentvis.

Kart over tilskuddsberettiget areal og innvilget areal oppdateres hvert år, eksemplene under viser hvordan arealet framstilles på kartene.

Figur 2: Karteksempel, Å på Andøya. (Sortland kommune, landbruksetaten)

Tilskuddsberettiget areal er definert ut i fra gjennomsnittstall fra tellinger over tre år. Tilfeldige variasjoner fra ett år til et annet får ikke umiddelbare konsekvenser for neste års tilskudd, men endringer som viser seg å være varige blir fanget opp. Nye områder blir inkludert i tellingene hvis gårdbrukere rapporterer om mye beiting. Det er kun gårdbrukere som har arealer som definert som tilskuddsberettigede som har mottatt tilbud om å søke tilskudd. I 2012 var det noen få av disse som fortsatt valgte å jage gås (se avsnitt 2.3 om jaging). Tilskuddssatsene kan variere fra år til år, og de fastsettes først etter at årets bevilgning foreligger og omsøkt areal er klassifisert i forhold til lav, middels og høy sats (se tabell 2). Tabell 1 viser fordelingen av friareal for gås mellom kommunene i Nordland i årene 2007-2012, oppgitt i antall dekar som det er innvilget tilskudd til. Tabellen viser at arealet økte fra 2007 til 2009, men har etter det vært stabilt omkring ti tusen dekar.

Tabell 1: Friareal (daa) i Nordland 2007-2012 fordelt på kommuner. (Sortland kommune, landbruksetaten)

Kommune	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Øksnes	0	521	426	673	530	335
Hadsel	559	643	524	389	544	375
Sortland	2770	3232	3843	3874	4192	4237
Andøy	3402	3030	4045	3695	4046	3890
Andre*)	374	594	834	898	803	842
Totalt	7105	8020	9672	9529	10115	9679

*Kommunene Alstadhaug, Vega, Herøy, Lurøy, Bodø og Træna.

3.3.1 Tilskuddssatser i Vesterålen

Det brukes tre tilskuddssatser i Vesterålen, høy, middels og lav, avhengig av beitetrykk på arealene. De differensierte tilskuddssatsene bidrar til at tilskuddsmidlene kan «strekkes» til å dekke et større friareal, sammenlignet med Nord-Trøndelag som opererer med en fast sats for gressareal. Differensierte satser skaper imidlertid et behov for en noe mer detaljert dokumentasjon.

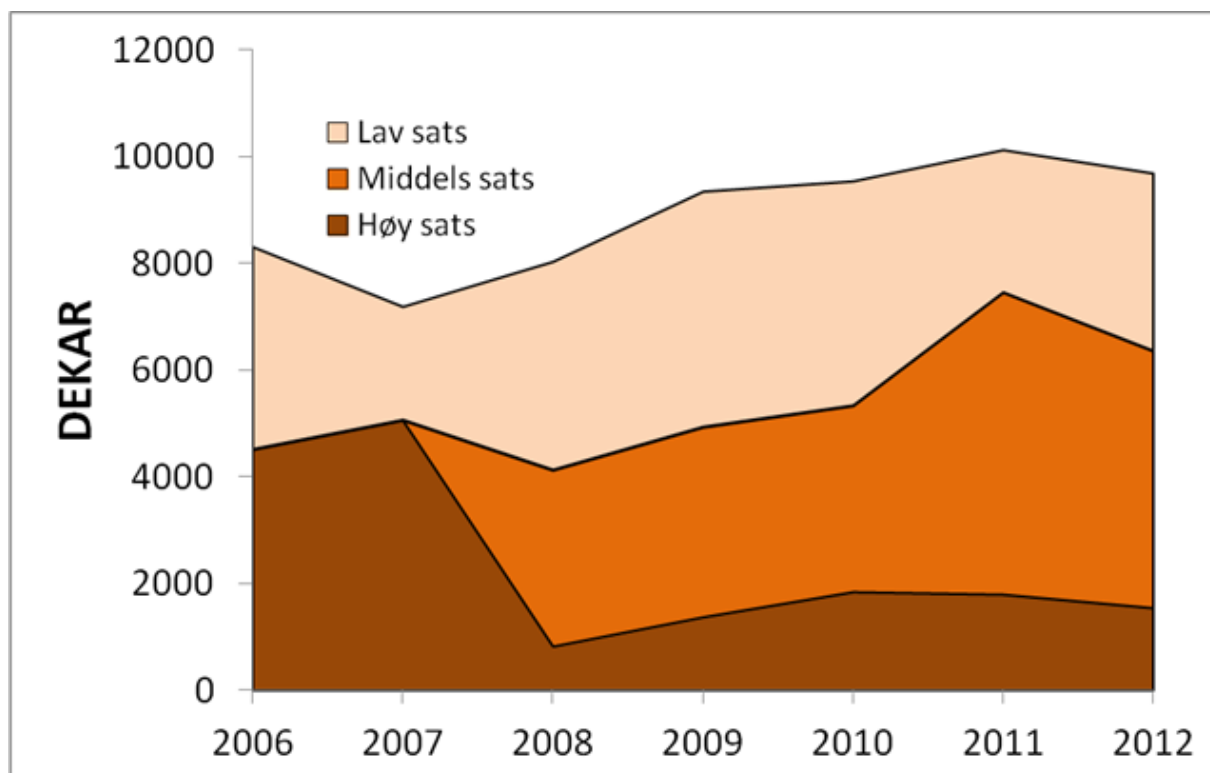
I 2006-2007 ble det benyttet to satser, men fra 2008 har det vært tre. Det har vært et ønske fra landbruksorganisasjonene (som deltar i styringsgruppen for ordningen) at tilskuddet i størst mulig grad skal reflektere de reelle beiteskadene. Samtidig har praksisen med differensiert tilskudd i Vesterålen ført til at det totale friarealet er større pr. bevilget krone enn i Nord-Trøndelag hvor det brukes en fast sats. Satsene fastsettes fra år til år, når klassifisering av tilskuddsberettiget areal foreligger. Det gir fleksibilitet med tanke på omklassifisering av arealer og inkludering av nye arealer hvis beitemønstret endres. Satsene var stabile i årene 2008-2010, men har økt noe i 2011-2012, som illustrert i tabell 2.

Tabell 2: Tilskuddssatser i Vesterålen 200-2012. Kr/dekar. (Sortland kommune, landbruksetaten)

Sats	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Høy	166	172	250	259	250	281	300
Middels	-	-	160	161	150	180	190
Lav	66	66	68	74	63	85	97

Fordelingen av friarealet i Vesterålen mellom ulike satser har endret seg noe i perioden fra 2006 til 2012. Figuren under (figur 3) viser areal som dekkes av henholdsvis lav, middels og høy sats. I 2012 var om lag halvparten av arealet i kategorien middels sats. Det totale årlige tilskuddsbeløpet i Nordland har i perioden økt fra 1 million til 1,6 millioner.

Figur 3: Fordeling av friareal (dekar) på tilskuddssatser fra 2006 (1) til 2012 (7). Kilde: Sortland kommune, landbrukssetaten

For tilskuddsordningens legitimitet blant gårdbrukerne er det viktig at både klassifisering av arealer og tilskuddssatser står i et rimelig forhold til de reelle beiteskadene på de enkelte lokaliteter. I intervjuer med gårdbrukere kommer det fram at klassifiseringen av areal for ulike tilskuddssatser er omdiskutert, men det synes å være oppslutning om systemet med differensierte satser. Det understrekes også at systemet må være i stand til å tilpasse seg endringer i beitemønstret:

Vi kommer antagelig aldri til å bli enige om satser. Tre graderinger er greit, synes jeg. Så synes jeg det må være anledning til å få flere teiger med, for det blir flere gjess og de tar nye områder i bruk. Man må være åpen for at det ikke er statisk (gårdbruker, Sortland kommune).

I intervjuer stilte flere gårdbrukere spørsmål ved nøyaktigheten av dokumentasjonen som ligger til grunn for fastsetting av tilskuddssatser, og om satsene reflekterer de reelle kostnadene ved å la gåsa beite. Samtidig var det forståelse for at grundigere tellinger vil kreve økt ressursbruk til dokumentasjon:

Jeg mener satsene som er satt er for dårlig kvalitetssikra. Når det gjelder metodene er jeg ikke fornøyd, man har kommet fram til en telling, men for at den skal være tillitvekkende og god nok, så må det ressurser inn. Flere mannskapstimer, men det er også en kostnad som kan bli stor. Jeg er ikke fornøyd, men jeg skjønner at det er vanskelig å få dette på plass (gårdbruker, Andøy kommune).

Noen var også kritiske til at satsene fastsettes fra år til år ut i fra antall søknader, ikke som et fast beløp pr. dekar, siden det kunne føre til uforutsigbarhet og reduksjon av satsene over tid:

Feilen med ordninga er at det ikke gis pr dekar, men ut i fra hvor mange søkere vi er, det er en gitt pott. Så hvis der blir mange nok søkere, blir det nesten ingenting på noen. Hvis det blir ti flere søkere til neste år, så økes ikke tilskuddspotten i takt. Bestanden øker og arealet øker men tilskuddene øker ikke i takt. Det skulle vært en sats pr dekar (gårdbruker, Sortland kommune).

Oppslutningen om ordningen, og dermed den konfliktdempende effekten av den, er avhengig av at gårdbrukerne opplever at tilskuddet treffer rettferdig i forhold til den reelle beitebelastningen. Hvis det skjer store endringer i beitebelastningen, for eksempel når nye områder blir belastet uten at det tas hensyn til endringene når tilskuddet fordeles, kan dette føre til tap av legitimitet og et høyere konfliktnivå. Når beitebelastningen varierer mellom ulike lokaliteter kan bruk av ulike tilskuddssatser også virke konfliktdempende, når de gjør det mulig å tilpasse tilskuddet til ulik grad av beiting. Dette kan bety en merkostnad på grunn av krav til nøyaktige tellinger.

3.4 Jaging

Inntil tilskuddsordningen ble innført, spesielt i tiden 1998-2003, ble organisert jaging av gjess gjennomført i store deler av Sortland og til dels i Hadsel kommune. I dag forekommer jaging bare sporadisk. Noen enkeltbønder som har valgt å stå utenfor tilskuddsordningen jager fortsatt individuelt, mens i et område, Holand-Rise i Sortland kommune er det samarbeid mellom naboer om organisert jaging. To av gårdbrukerne som ble intervjuet jager gjess, den ene individuelt (Hadsel) og den andre organisert sammen med to naboer (Sortland). Begrunnelsene for å jage er avhengighet av vårbeite for sauer, problemer med nydyrking og prinsipiell misnøye med at tilskuddsordningen finansieres over Jordbruksavtalen.

Gårdbrukere som har erfaring med jaging forklarer at hvis den skal ha effekt, må den gjennomføres konsekvent og døgnkontinuerlig. Det forutsetter stor arbeidsinnsats, som kommer i konflikt med annet arbeid under våronna. For sauebønder, som er opptatt med lamming i samme tidsrom, er dette spesielt krevende, men det er også disse som er mest avhengige av vårbeite for sau på dyrket mark. En viktig forutsetning for at en gårdbruker skal greie å jage effektivt på egen eiendom, er å ha utsikt over hele eiendommen hjemmefra. En gårdbruker som jager individuelt beskriver situasjonen slik:

Jeg har merket at bestanden øker betraktelig, også pågangen på min jord. Selv om jeg prøver å jage på ho, så klarer jeg ikke å holde ho vekk, ho beiter på nattetid, og da beiter ho ned det som ho vil beite, særlig de nysådde arealene, og der hvor jeg ikke kan se hjemmefra. Der et ho snaut. Det er vanskelig å få noe gras til å etablere seg der. Grunnene til at jeg velger å jage er i hovedsak at jeg må ha vårbeite til sauen og at jeg prøver å etablere ny åker. Så er jeg litt i mot forvaltninga som sådan, jeg mener bestanden kunne vært holdt på et lavere nivå enn den er i dag, den har vist at den har klart å komme seg opp når den var på et lavmål. Det er ingen organisert jaging, man må bare ta ansvaret for egen eiendom, men som sagt, man klarer det ikke, det er midt i lamminga og man kan ikke bare forlate fjøsen og jage gås på natta. Effekten av jaginga er egentlig liten, men det er kanskje litt bedre, når den vet at den ikke har lov å være der, så er det ikke den samme etinga som der den får være i fred. Den er mer på vakt. Men det er om natta, og hvis du ikke da klarer å få de unna så beiter de snaut. Så egentlig så skulle jeg vel ha søkt om tilskudd, for dem et jo det meste her og, men rent prinsipielt er jeg litt i mot det, så jeg skal nå prøve å jage. Det er jo andre plasser hvor de får lov å

sitte, men etablerer du en ny åker, da søker ho dit, ho vet hva som er det beste næringsgrunnlaget (gårdbruker, Hadsel kommune).

En gårdbruker i Sortland som har jaget tidligere, men har nå valgt å søke tilskudd, forklarer at det var delte meninger i bygda om hvorvidt man skulle gi opp jaging til fordel for tilskudd, men dårlig effekt av jaging i forhold til arbeidsinnsatsen gjorde at både han og naboene har valgt å gi opp jaging:

Før tilskuddet kom drev vi med organisert jaging. Da kjente ho bilene igjen, de som telte gås sto parkert på veien, da satt ho i ro, men hvis jeg kom med min bil, og slakka litt opp, så for ho. Det lærte ho. På en måte så har vi kapitulert, vi har innfunnet oss med det. Jeg må snakke for meg selv, jeg var veldig for denne tilskuddsordningen, men jeg hadde mange mot meg, som heller ville jage. Vi prøvde det i et par år, men det fungerte ikke. Det ble så enormt arbeid, for å klare å jage ho, det ble laga vaktssystemer, det var hver sin tur å fære rundt i bygda om natta for jage gåsa. Jaga ho fra den ene gården over til den andre, og så videre. Når morgenen kom, og vaktordninga var slutt, da folk fór på arbeid, så satt gåsa der. Etter mitt syn så går det ikke uten å ansette folk. Det ble alt for mye arbeid. Vi forstyrret gåsa, men vi fikk ho ikke vekk. Ho fikk nok fred til å ete opp likevel. Ho ble jo uroa, men det ble vi også. Vi hadde andre ting å gjøre (gårdbruker, Sortland kommune).

På Andøya har det ikke vært organisert jaging. Beitetrykket var lavere der på 1990-tallet, men har økt etter 2000. En gårdbruker i Andøy kommune sier at mange har etiske betenkeligheter med å jage gås:

Jeg har aldri vært bekvem med å jage gåsa. Jeg driver jo med dyr. Jeg vet hva dem trenger, de kommer hit av den enkle grunn at de har behov for å komme hit. Og jeg stiller engene mine til disposisjon. Når jeg setter en ku på beite, så vil jeg ikke herje med den kua, den må få ro til å få i seg næringa den trenger. Så mange bønder aksepterer nok gås av humane og etiske grunner.

I Holand-Rise, Sortland kommune ble et nabosamarbeid om døgnkontinuerlig jaging organisert på 1990-tallet. Modellen er opprettholdt, men antallet gårdbrukere i området er redusert. En av dem som fortsatt jager forklarer grunnen til at de tre gårdbrukerne som er igjen velger å fortsette med jaging:

Erstatningsordninga betales av bøndene selv, i og med at den kommer over Jordbruksavtalen. Hadde det vært Miljøverndepartementet, som har forvaltningsansvaret for dette, så hadde det vært greit. Men det er klart vi har en stor utgift med jaginga, i tid og ressurser. Når det er trøkk, så kjører vi hele natta, kanskje heim en liten halvtime å få i oss ei brødskeive, så er det ut igjen. Vi har delt det, jeg og den andre melkeprodusenten, vi tar anna hver natt. En annen nabo, som har sauer, er opptatt i lamminga, men hvis han har mulighet, så jager han og. Planlegginga går på telefon, vi avtaler hvem som skal være så heldig å få sove hele natta. To av oss har fedre som tar vakter når det er trøkk, men det er klart du arbeider like mye på dagtid om du har jaga gås hele natta. Øyenlokka blir små. Det mest lettvinde for oss hadde vært å si; greit, betal, det hadde vært fantastisk lettvinde, men førkostnadene er store, så hva vi har igjen for det vet jeg ikke. Du føler det litt sånn at vi som driv og jager er noen særinger, noen idioter, som gidder det. Men vi har tatt det valget og klart å være konsekvent på det, det er du nødt til å være, skal du jage så må det være konsekvent. Om jeg kun skulle ha jaga på min egen mark, og gått døgnnet rundt i nesten en måned, - det går ikke. Det er umulig. Vi har fortsatt samarbeidet, selv om vi bare er tre igjen, det tror jeg er viktig for å lykkes. Blir du alene, så har du tapt kampen. Du klarer ikke å gå 20 døgn i mai uten søvn.

Med forbehold om et begrenset antall intervjuer, kan vi ut i fra disse uttalelsene og det faktum at det store flertallet av berørte bønder i Vesterålen har valgt tilskudd fram for å fortsette med jaging, konkludere med at jaging framstår i dag som et lite attraktivt alternativ. Jaging er tidkrevende og forstyrrende for andre oppgaver under våronna. Det kommer også fram at individuell jaging blir betraktet som lite effektiv. Effektiv jaging krever en døgnkontinuerlig vaktordning, som bare er gjennomførbar hvis flere naboer deler på arbeidsoppgavene. Avveilingen mellom å søke tilskudd eller jage er derfor ikke utelukkende et valg som den enkelte gårdbruker tar uten å involvere naboer. Å ta imot tilskudd kan oppfattes som et bedre alternativ enn jaging, selv om tilskuddet ikke er tilstrekkelig for å dekke reelle tap.

3.5 Effekter av beiting og landbrukets tilpasning til gås

Dokumentasjon av effekter av beiting inngår i MIGRAPOP-prosjektet i form av forsøk med beitebur, gjennomført i et samarbeid mellom NINA, BIOFORSK og Landbrukstjenesten Midtre Hålogaland. Resultatene av disse forsøkene (Bjerke m. fl. 2013) viser både et umiddelbart avlingstap innenfor en sesong og en langsiktig effekt i form av en raskere degradering av mark som beites av gjess. Både i Nord-Trøndelag og Vesterålen kommer det fram i intervjuer med gårdbrukere at gjessene foretrekker de mest næringsrike artene, spesielt timotei, som de til dels kan ta opp med roten. De mest verdifulle gressartene forsvinner fra markene og de må pløyes hyppigere for å opprettholde kvaliteten på avlingen. Forsøkene i MIGRAPOP-prosjektet støtter også erfaringer gårdbrukerne har gjort seg med kortere omløpstid på marker med intenst gåsebeite; etter bare en sesong med gåsebeite øker ugras-artene på bekostning av de mer verdifulle artene (Bjerke m. fl. 2013).

I Vesterålen fornyes ikke marka like hyppig som i Trøndelag, men problemet med redusert kvalitet på avlinger i områder som beites av gjess er det samme. På spørsmål om hvor selektivt gåsa beiter er det noe ulike svar blant gårdbrukere i Vesterålen, noen viser til at selektiviteten er avhengig av hvor «desperat» gåsa er. Den har noen preferanser, men i mangel på de plantene den har som førstevalg beiter den også på de andre artene, også på hundegras, som enkelte bønder har sådd i utsatte områder siden den er mindre utsatt for beiting av gås.

Siden vekstsesongen i Vesterålen er kortere enn i Nord-Trøndelag, tas grasavlingen hovedsakelig på førsteslått, og det er mindre muligheter enn i Nord-Trøndelag til å «ta igjen» en redusert avling av førsteslått med en god andre (og eventuelt tredje) slått.

En tilpasning som nevnes i flere intervjuer er utsatt gjødsling om våren, som også kan bety utsatt høstetidspunkt. Flere gårdbrukere nevner at de utsetter gjødslinga til gåsa er dratt. Noen nevner at de har prøvd å gjødsle med husdyrgjødsel i gåsesesongen for å se om det får gjessene til å sky markene, men det har vist seg å ha kortvarig virkning, gjessene kommer tilbake til markene 1-2 dager etterpå.

I Vesterålen foretrekker gjessene de flate jordene langs med stranda nedenfor riksveien (med noen unntak, særlig i Andøy kommune). Det er som regel også de best eigna og mest lettdrevne jordene. Disse jordene er også prioritert innenfor tilskuddsordningen. Fornyelse av disse jordene byr på utfordringer, i og med at gåsa foretrekker nysådd eng og tar opp nyspiret gras med roten. Arealer som er sådd om høsten må da suppleres våren etter:

Hvis det sås på høsten, sånn at man får nyspirer på våren så kan gåsa rasere et gjenlegg, særlig hvis det er litt vått, da dreg ho opp hele plantesystemet. Der du vet at det er mye gås, er du avhengig av å så igjen på våren, for å sikre grasdekket neste vår igjen. Gårdbrukerne må ta noen slike hensyn, der de er klar over at gåsa kommer (Jordbrukssjef Karl Peder Haugen, Sortland).

Noen gårdbrukere fortalte om forsøk de har gjort med å endre tidspunkt for såing og bruk av alternative gressfrøblandinger hvor arter som tåler beitingen bedre, som hundegras, engkveil og standrør, mens innslaget av timotei reduseres. Disse alternative artene gir imidlertid mindre avling og er ikke like næringsrike som timotei. Konsekvensene av gåsas selektive beiting, og de dilemmaer gårdbrukerne står overfor i forbindelse med fornyelse av eng med stor beitebelastning, illustreres i flere intervjuer:

Man prøver å tenke på andre løsninger, andre tidspunkt å så på. Vi har prøvd å så i august for at det skal nå å etablere seg litt det året, men selv da røsker den det opp. Rotsystemet er ikke så etablert, den røsker sund en del av det. Man må inn og så etterpå, når gåsa er dratt, suppleringså, for å få en fullgod eng ut av det. Vi ser oss også etter andre arter, om man får det bedre til da. Men det ser ikke ut til å være så lett. Det jeg har sådd nå er strandrør, det er en grovere type, veldig intensiv vekst, så om den beites ned så satser jeg på at den kjem seg. Men det gjenstår å se. Den er ikke så smakelig, men er det dårlig vår, så et de alt. Men skal vi drive jordbruk kan vi ikke gi opp, vi må få sådd. Det bakstykket (henvisning til kart) har jeg pløyd opp to år på rad, og sådd. Det er 110 mål så det er snakk om 30-40 tusen i frø. Men det blir borte på et år (gårdbruker Hadsel kommune).

De fine grassortene, som dyrene er glade i, de forsvinner. Det er grovere gras som kommer inn. Det er ugraset som overtar. Men jeg orker ikke å snu mer mark der nede ved stranda (gårdbruker, Sortland kommune).

Jeg syns det største problemet er ikke det direkte avlingstapet, men at ho tar de verdifulle grasartene, ho plukker timoteien. Ho beiter minst like selektivt som sauene. Førsteårseng, hvis man har gjenlegget året før, den er veldig tidlig ute. Det ser grønnere ut, og det er det som er problemet, at gåsa er tidlig ute i forhold til planteveksten. På Hove ser man et skoleeksempel på hvor dårlig plantebestanden kan bli, der det blir intensivt beita. Omtrent alt av gras holdes i sjakk. Arter som vi prøver å bekjempe, høymugle, hundekjeks og marikåpe, de rører den ikke. De artene tar over hvor ho beiter rent for gras. Jeg har ei jord helt på odden, som ligger isolert, det er noe av det tidligste om våren. Jeg har sådd hundegras der, men ho beiter like fullt der, ho tar det og. Det er ikke tvil om at ho tar timoteien før hundegraset, men ho tar hundegraset også. Særlig de første flokkene, som er tidligst.

Der det er aktivt jordbruk, der er det attraktivt for gåsa. Ho går ikke på områder hvor drifta er nedlagt, der marka er gul med gammelgras. Det er ikke attraktivt, ho er avhengig av kulturmark i drift. Derfor er prioritet nummer en for gåsa der det er gjenlegg, de områdene er sårbare med planter som ikke er fullt etablerte. Det kan bli helt nedbeita i løpet av ei natt, og det får følger for enga videre. Engkveil overlever selv om timoteien forsvinner, også engsvingelen. Engkveilen er den minst avlingssterke arten, men den har et rotsystem og en overlevelsessevne som gjør at den blir stående igjen. Belastninga, i alle fall på myr, er sånn at enga mister bæreevna også, rotsystemet svekkes (gårdbruker, Hadsel kommune).

Arealer som er degradert av gåsebeite trenger hyppigere fornying for å opprettholde kvaliteten, men da er det et dilemma at de fornyede arealene tiltrekker seg gjess, og er spesielt utsatt for skader:

At ho skader rota, spesielt på nystykkene, det er det ingen tvil om, timoteiløken, som blir klipt ned, det er det verste. Jeg tror den har fargesyn, for hvis det er et nystykke som blir tidlig grønt så slår ho til der med en gang. Det er ikke tvil om at timoteien blir borte, det en løkplante, når spirene blir klipt om våren så må den spire på nytt. Løken tar fra opplagsnæringa si, når han skal spire på nytt, så spør det hva det blir. Å ha mye timotei hvor det er hardt gåsebeite, det tror jeg ikke er lurt. En del timotei kan man ha i lag med. Det bør man absolutt tenke på når man velger gressfrøblanding. Nå tror jeg dem fornyer enga oftere i Trøndelag enn dem gjør her, men om du pløyer og får en ny eng, så er det den som får hardest trøkk av gåsa. Den nye enga spirer først, og der blir skaden størst. Dess bedre enga er, jo mer et gåsa av den. Der sitt de tettest. Jeg har fornyet ca. 40 mål, der blir det ikke grønt før gåsa er dratt. Jeg sparer ikke på gjødsla der, kjører møkker på både vår og høst og kjører kunstgjødsla på. For å få noe i det hele tatt. Det er et minus når man fornyer enga, at nystykkene blir sterke nedbeita. Det er de i flere år etter at de er fornyet (gårdbruker Sortland kommune).

Som sitatene ovenfor illustrerer, er den langsiktige kostnaden med gåsebeite forbundet med behov for hyppigere pløying av eng og at fornyelse av utsatte arealer blir vanskeligere og mer kostnadskrevende siden førsteårseng tiltrekker seg gress i større grad enn gammel eng. Det kan føre til at fornyelse av utsatte arealer utsettes. Resultatet kan i noen tilfeller bli at arealer som i utgangspunktet er best egnet til jordbruk forfaller.

Disse arealene blir i noen grad erstattet med nydyrking av mindre egnede arealer, som er mindre utsatt for beiting. Dette er en tilpasningsstrategi som nevnes i flere av intervjuene; der det finnes muligheter for det økes arealet med nydyrking og leie av tilleggsjord på mindre utsatte plasser, ovenfor riksveien og i god avstand fra sjøen:

Vi har på en måte lært oss å leve med gåsa. Vi har utvida arealet ganske mye for å få nok fôr. Det er ikke bare det ene året gåsa kommer, ho har kommet mer og mer. Vi har liksom kompensert for det. Du får 20-25 % mindre fôr, men vi har økt arealet, det koster noe, og du må gjødsle mer areal, det er klart det er fordyrende. Det er verst for dem som ikke har mer areal å ta av. De nye arealene er som oftest lenger unna, så transporten blir lengre (gårdbruker, Sortland kommune).

Tilpasninger i form av alternative grasarter og senere gjødsling på slike utsatte arealer kan ha en viss virkning, men innebærer mindre avling og redusert næringsverdi av avlingen. Oppdyrking av alternative arealer og/eller leie/kjøp av tilleggsjord på mindre utsatte lokaliteter innebærer også langsiktige kostnader og ulemper for driften. Når det gjelder bruk av alternative grasarter, kan slike tiltak på arealer som det gis tilskudd til muligens komme i konflikt med vilkårene for tilskuddsordningen, slik de er formulert i retningslinjer til forskrift fra 2006: *For at arealene skal være attraktive for gjessene, er det ikke ønskelig at de gror igjen eller at det dyrkes kulturer som er mindre attraktive for gjessene* (Statens landbruksforvaltning 2006).

3.5.1 Tilskudd til forebyggende tiltak

Blant de foreslåtte tiltak i forvaltningsplanen for Vesterålen er tilskudd til forebyggende tiltak og nydyrking og leie av tilleggsjord til bønder som er sterkt utsatt for gåsebeite. Dette har vært fulgt opp med midler fra Fylkesmannens miljøvernnavdeling, til forsøk med forebyggende tiltak, kjøp av tilleggsjord og til nydyrking. Jordbrukssjefen i Sortland fortalte følgende om bruken av midlene:

Vi har valgt ut i fra forvaltningsplanen å prioritere nydyrking og kjøp av tilleggsjord. Vi har gitt en del, men det er ikke helt enkelt å forvalte disse midlene, vi har enda noe igjen. Vi har også tenkt

utprøving, hvis det er noen som vil prøve spesielle tiltak. Vi har en politisk delegasjon som jobber med dette i de forskjellige kommuner, så lager vi en prioritering av de innkomne søknader. Et eksempel på utprøving av forebyggende tiltak som vi hadde et år, var en her på Steiro som prøvde ut skremmebånd for å beskytte førsteårseng. Vi tok det ut som en egen lokalitet for å følge med effekten, i samråd med NINA. Han fikk litt midler til det. Konklusjonen var at det ble ganske kostbart i forhold til nytten, så jeg tror ikke vi går inn på flere slike ordninger. Men vi har tenkt litt sånn at hvis folk ønsket å beskytte gjenlegg, så kunne de få noen midler til skremmetiltak. Men med både skremmebånd og inngjerding ble det for kostbart, det må i tilfelle bli enklere tiltak. Støtte til jaging har vi ikke gått inn på. Det var vel heller ikke noe ønske fra miljømyndighetene at vi skulle bruke penger til det.

Erfaringene med forebyggende tiltak generelt, er at gjessene forbausende raskt gjennomskuer skremmetiltak som ikke representerer noen reell fare. Støtte til nydyrking, kjøp eller leie av tilleggsjord for å kompensere for arealer som blir sterkt nedbeitet av gjess, er virkemidler som ser ut til å være spesielt relevant for situasjonen i Vesterålen.

3.6 Konfliktnivå og kritikk av tilskuddsordningen

Sammenlignet med tiden før tilskuddsordningen kom på plass er konfliktnivået i Vesterålen sterkt redusert. I flere av intervjuene ble det stilt spørsmål om konfliktnivået i 2012, og kritiske innvendinger gårdbrukerne har i forhold til selve tilskuddsordningen og forvaltningen av den. Landbrukssjefen i Sortland kommenterer dette slik:

Man må være litt forsiktig med å si at alt er greit. For noen år siden kom en rapport fra NINA som konkluderte med at tilskuddsordninga fungerte greit i Vesterålen. Det kom i avisa, og det var flere som reagerte på det. Vi føler kanskje at vi er litt i konkurranse med Nord-Trøndelag, de har den samme problematikken og har vært veldig framgående. Her har det på en måte roet seg, det var mest uro på 90-tallet da vi hadde jaging, da var det høyt støynivå. Tilbakemeldingene fra gårdbrukerne i dag går mest på diskusjoner om satsene, at de får for lav sats.

Landbruksetaten i Hadsel gir en lignende beskrivelse av konfliktnivået:

Det er ikke noe bråk rundt dette. Gårdbrukerne gir tilbakemelding etter hver sesong, hvis det er misnøye så gjelder det satsene. Det er noen som mener satsen er feil, de har anført det, men det er ikke noen storkrangel.

Medlem av styringsgruppen for gåseforvaltning i Vesterålen, Jan Theodorsen (Andøya), påpeker viktigheten av at ordningen oppleves rettferdig, hvis den skal fungere konfliktdependende, spesielt med tanke på at tilskuddssatsene skal reflektere de reelle skadene. Han advarer også mot at konfliktnivået igjen kan øke, hvis det oppstår uenighet om fordelingen av tilskudd, både lokalt og i mellom regioner:

Hvis ikke ordningen er rettferdig nører det opp under nye konflikter. Det handler om konfliktdependende tiltak, men man har ikke lagt vekt på ordet konfliktdependende. Det har vært definert som konflikt mellom gås og bonde, man fikk en slags rask demping, men den kan bygge seg opp igjen, ikke nødvendigvis mellom gås og bonde, men mellom bonde og bonde og til og med mellom regioner. Det er ikke en umiddelbar fare for det, men man må unngå en sånn situasjon.

Diskusjonene omkring finansiering av tilskuddsordningen, spesielt om hvorvidt det var rimelig at den finansieres over Jordbruksavtalen (se 3.3), skapte motsetninger i tiden tilskuddsordningen ble etablert. Flere av de intervjuede gårdbrukerne er fortsatt prinsipielt skeptiske til finansieringsformen, men har likevel akseptert løsningen. En av gårdbrukerne i Sortland uttrykte dette slik:

Jeg syns tilskuddsordninga er til å leve med, men da må den være sånn at vi får igjen for det. Det er egentlig ikke rett at det går av jordbruksoppjøret heller. Jeg hadde gjerne sett at det kom fra en annen plass. Nå er det alle bønder som er med og betaler til noen bønder. Men av to onder, så foretrekker jeg det. Men det er veldig mye diskutert her. Det var mye diskutert da vi gikk inn på det med erstatning. At det var vel og bra med de pengene, men de kom ikke fra rett plass. For min del, syns jeg ordningen er såpass innarbeidet at det er greit sånn som det legges opp nå, det skal bare være sånn, systemet som sådan fungerer bra, vi får beskjed i god tid og kan sette oss ned og se om vi er enige i det. Det er ikke noe problem.

Intervjuene fra Vesterålen gir inntrykk av at konfliktnivået er lavt, og at tilskuddsordningen har stor oppslutning. Kritiske innspill fra gårdbrukerne dreier seg først og fremst om hvorvidt tilskuddssatsene reflekterer skadeomfanget og om registreringene som ligger til grunn for klassifisering av arealer er pålitelige nok.

Fra 2013 er tilskuddsordningen lagt inn under Regionalt miljøprogram (RMP) i Jordbruksavtalen. Av RMP for Nordland går det fram at utbetalinger skal ta utgangspunkt i hvor stor grad arealet året før har vært belastet av gås. Det legges fortsatt opp til bruk av tre tilskuddssatser, med omtrent samme tilskuddsbeløp som i 2012 (Fylkesmannen i Nordland 2013).

4 Nord-Trøndelag

4.1 Forvaltningsplanen for Nord-Trøndelag

Forvaltningsplan for vår- og høststrende kortnebbgås i Nord-Trøndelag (Fylkesmannen i Nord-Trøndelag 2010) ble utarbeidet av Høgskolen i Nord-Trøndelag på oppdrag fra Fylkesmannens miljøvernavdeling i samarbeid med representanter for de berørte kommuner, Norsk Ornitologisk Forening avdeling Nord-Trøndelag og representanter for landbruksavdelingen og miljøvernavdelingen hos Fylkesmannen. Et planutkast ble sendt på høring til involverte kommuner, Naturvernforbundet i Nord-Trøndelag, Norges Jeger og Fiskerforbund avdeling Nord-Trøndelag, Nord-Trøndelag Bondelag, Nord-Trøndelag Bonde- og Småbrukerlag og Norsk Ornitologisk Forening, sentralt og avd. Nord-Trøndelag. Etter høringsrunden deltok Fylkesmannens miljøvernavdeling og landbruksavdeling i ferdigstillelse av planen.

Målsettingen for forvaltningsplanen er formulert i fem punkter: 1) *Bestanden av kortnebbgås skal sikres innenfor et nivå som til enhver tid vurderes som bærekraftig nasjonalt og internasjonalt. Dette både i forhold til bestandens kvalitet og i forhold til virksomheter i andre samfunnssektorer.* 2) *Det skal arbeides for at konflikten mellom kortnebbgjess og landbruk skal reduseres.* 3) *Det skal tilrettelegges for en effektiv bærekraftig beskatning av høy kvalitet, som både gir et godt tilbud om jakt på kortnebbgås til befolkningen, og som minimaliserer konfliktene med andre brukere av arealene i jaktområdene og tilgrensede arealer.* 4) *Kortnebbgåsbestanden skal gi en mest mulig stabil avkastning som grunnlag for en sunn økonomisk og rekreasjonsmessig utnytting.* 5) *Det skal tilrettelegges for større opplevelsesmuligheter av kortnebbgås og fugleturisme, hvor kortnebbgås utgjør et sentralt opplevelseselement.*

Planens tiltaksdel omfatter: 1) Videreføring av ordningen med miljøtilskudd, og oppdatering av den økologiske modellen for gjessenes arealbruk i Nord-Trøndelag (Jensen m. fl. 2008a) ca. hvert femte år, samt utvidelse av området som dekkes av modellen til alle berørte kommuner i fylket. 2) Økt jaktuttak gjennom bedre koordinering av høstjakta på kortnebbgås, opplæring av jegere og samarbeid mellom myndigheter, interesseorganisasjoner og grunneiere. 3) Videreføring inn til videre av områder med kontinuerlig jaging, kombinert med tilstrekkelige friarealer. Jaging blir likevel karakterisert som lite ønskelig, ut i fra at den er ressurskrevende, kan forflytte problemet til nye områder og ha negativ innvirkning på gjessenes kondisjon og overlevelse. 4) Tilrettelegging for økoturisme/fugleturisme. Under *Oppfølging og overvåking* pekes det på ønskeligheten av et mest mulig sammenhengende friareal for gåsa, og at arealet er stabilt fra år til år. Det pekes også på behovet for en større vitenskapelig undersøkelse for å kartlegge nivået av skadene beitende kortnebbgjess forårsaker i Nord-Trøndelag. Det vises også til Internasjonal forvaltningsplan for kortnebbgjess (Madsen og Williams 2012).

Forvaltningsplanen gir en oversikt over ulike sider av problematikken rundt kortnebbgås i Nord-Trøndelag. Sammenlignet med forvaltningsplanen for Vesterålen (Vesterålskommunene 2007), som er konsentrert om konkrete landbruksmessige løsninger på interessekonflikter knyttet til gåsebeite, er forvaltningsplanen for Nord-Trøndelag mer orientert mot viltforvaltning på et overordnet nivå. Nord-Trøndelag har også kortnebbgås om høsten der jakt er et element i forvaltningen.

4.2 Utviklingstrekk i Nord-Trøndelag

I Nord-Trøndelag var det en sterk økning i beitetrykket fra 1999 til 2004, som var en periode med intensiv jaging av gås i Vesterålen (Klaassen m. fl. 2006). Landbruksorganisasjonene i Nord-Trøndelag og Nordland engasjerte seg i saken og tok et initiativ overfor miljøvernmyndighetene, i samarbeid med Fylkesmennene og de berørte kommunene i de to fylkene (Søreng 2008). Da prøveordningen med tilskudd (se 2.2) ble gjennomført i årene 2004-2005 ble det utbetalt tilskudd til en del gårdbrukere i Nord-Trøndelag, både til forebyggende tiltak og som tilnærmet «erstatning», ut i fra taksering av skader i etterkant av sesongen. Diskusjonene i Nord-Trøndelag, i forkant av etableringen av en permanent tilskuddsordning i 2006, var på samme måte som i Nordland konsentrert om spørsmålene om finansieringsform og ordningens innretning.

På grunn av store kornarealer er beitemønstret i Nord-Trøndelag forskjellig fra Vesterålen; gjessene beiter på stubbåker med spillkorn i de første ukene etter de ankommer området. Tilgangen på upløyd åker og mengden spillkorn som ligger igjen fra året før påvirker hvor lenge gjessene holder seg på stubbåker, før den går over til å beite på gress. I slutten av perioden kan den i tillegg beite på nysådd åker (Madsen m. fl. 2010; Ødegaard 2013). Beitemønstret, og dermed skadeomfanget kan derfor variere; etter en dårlig høst kan uhøstede kornåkre bli tilgjengelige som mat påfølgende vår, slik at det blir mindre belastning på gressarealer. Høstpløying, og tidlig vårpløying gjør imidlertid at tilgangen på spillkorn blir mindre, og dette øker dermed belastningen på gress.

Gårdbrukere som ble intervjuet i 2011 beskrev utviklingen i beitemønstret slik at til tross for økt antall gjess har beiteintensiteten hos den enkelte gårdbruker ikke økt tilsvarende. Gjessene er nå mer spredt og opptrer i mindre flokker enn i de første årene. Samtidig har de tatt i bruk nye områder, spesielt i nord, i Steinkjer og Snåsa. Gjessene bruker også lengre tid i området i dag enn i de første årene, de kommer tidligere slik at oppholdsperioden blir lengre (Tombre m. fl. 2008). Flere av de intervjuede gårdbrukere forteller at i de senere år har merket at gjess beiter oftere nært veier og bygninger og er også begynt å beite i områder med skrått terreng.

Forvaltningen av tilskuddsordningen i Nord-Trøndelag er noe forskjellig fra Nordland. En del av de oppgavene som i Vesterålen ivaretas av kommunene, med Landbruksetaten i Sortland som samordnende instans, utføres av Fylkesmannens landbruksavdeling i Nord-Trøndelag. Kartgrunnlaget for tilskuddsberettigede områder besørges til dels av enkeltkommuner, men Fylkesmannens miljøvernnavdeling bistår i utarbeidelse av et samlet kartgrunnlag. Definisjonen av tilskuddsberettigede områder bygger i hovedsak på en modellering av gjessenes foretrukne beiteområder (Jensen m. fl. 2008), utarbeidet av Aarhus Universitet og NINA. Det foretas per i dag ikke kontinuerlige tellinger i løpet av beitesesongen, slik som i Vesterålen. Til det er arealene for omfattende og tilgjengelige ressurser for kartlegging vil ikke gi et fullgodt grunnlag for tilskuddsvurderinger. Det brukes to faste tilskuddssatser for henholdsvis grasarealer og kornarealer, men kornarealer er i de siste årene nedprioritert til fordel for gras. Tilskuddsmidlene har i de siste årene rukket til 30-50% av omsøkt areal.

Undersøkelser av gjessenes beiteatferd (Madsen m.fl. 2010) viser imidlertid at friarealene i overveiende grad er lokalisert i områder som foretrekkes av gjessene. Det er blitt anslått at to tredeler av gjessene beiter på friarealene, selv om disse arealene bare utgjør 13% av gressarealene i regionen (Madsen m.fl., manuskript).

Jaging av gjess er relativt utbredt i Nord-Trøndelag. Organisert jaging som nabosamarbeid gjennomføres i flere områder og har vist seg å ha effekt. Gjessene lærer over tid å unngå jageområdene. Individuell jaging (på enkeltbruk) forekommer også, men beskrives som vanskelig.

Når det gjelder landbrukets tilpasning til gjess, nevnes utsatt pløying av kornåkre som et tiltak som reduserer belastningen på gressarealer (slik at gjessene kan gå lengre i stubbåker). Omlegging av utsatte arealer fra gress til korn forekommer også. I motsetning til i Vesterålen, hvor utvidelse av arealet med nydyrking og leie/kjøp av tilleggsjord er en tilpasningsstrategi som ofte blir nevnt, er det i Nord-Trøndelag små muligheter til oppdyrking av alternative gressarealer på grunn av få ledige arealer.

4.3 Fordeling av tilskudd til friareal

I 2008 ble det innvilget 74 søknader om tilskudd fra gårdbrukere for et samlet areal på over syv tusen dekar. I 2009 og 2010 ble det innvilget 61 søknader på til sammen ca. fem tusen dekar, mens i 2011-2012 ble det innvilget henholdsvis 45 og 59 søknader på et samlet areal på litt over seks tusen dekar. Tendensen går mot færre søknader for kornareal. Samlet omsøkt areal var også mindre i 2011-2012 enn i de to foregående år. Tabellen under viser fordelingen av friarealer mellom kommunene i regionen for de siste årene. Fullstendige tall for 2007 mangler, men bevilgningen i 2007 var på en million slik som i 2006, og fordelingen var omtrent som i 2006 (se tabell 3).

Tabell 3: Friareal (daa) i Nord-Trøndelag 2006-2012 (Fylkesmannen i Nord-Trøndelag)

Kommuner	2006	2008	2009	2010	2011	2012
Steinkjer	1824	3169	2230	2217	3223	2855
Innherred samkommune	1336	2514	1570	1729	1549	2197
Overhalla	282	401	230	235	455	306
Inderøy	472	738	630	590	950	391
Verran	80	136	145	133	177	361
Snåsa	0		0	100	50	92
Høylandet	0	74	0	0	0	0
Totalt	3994	7032	4805	5004	6404	6202
Hvorav kornareal	1322	347	475	300	652	60
Totalt omsøkt areal			15.074	16.476	9.941	12.446
Hvorav kornareal			5.921	6.413	2.838	2.770
Tilskudd totalt kr.	1.000.000	2.027.900*	1.350.000	1.440.300	1.790.800	1.830.600

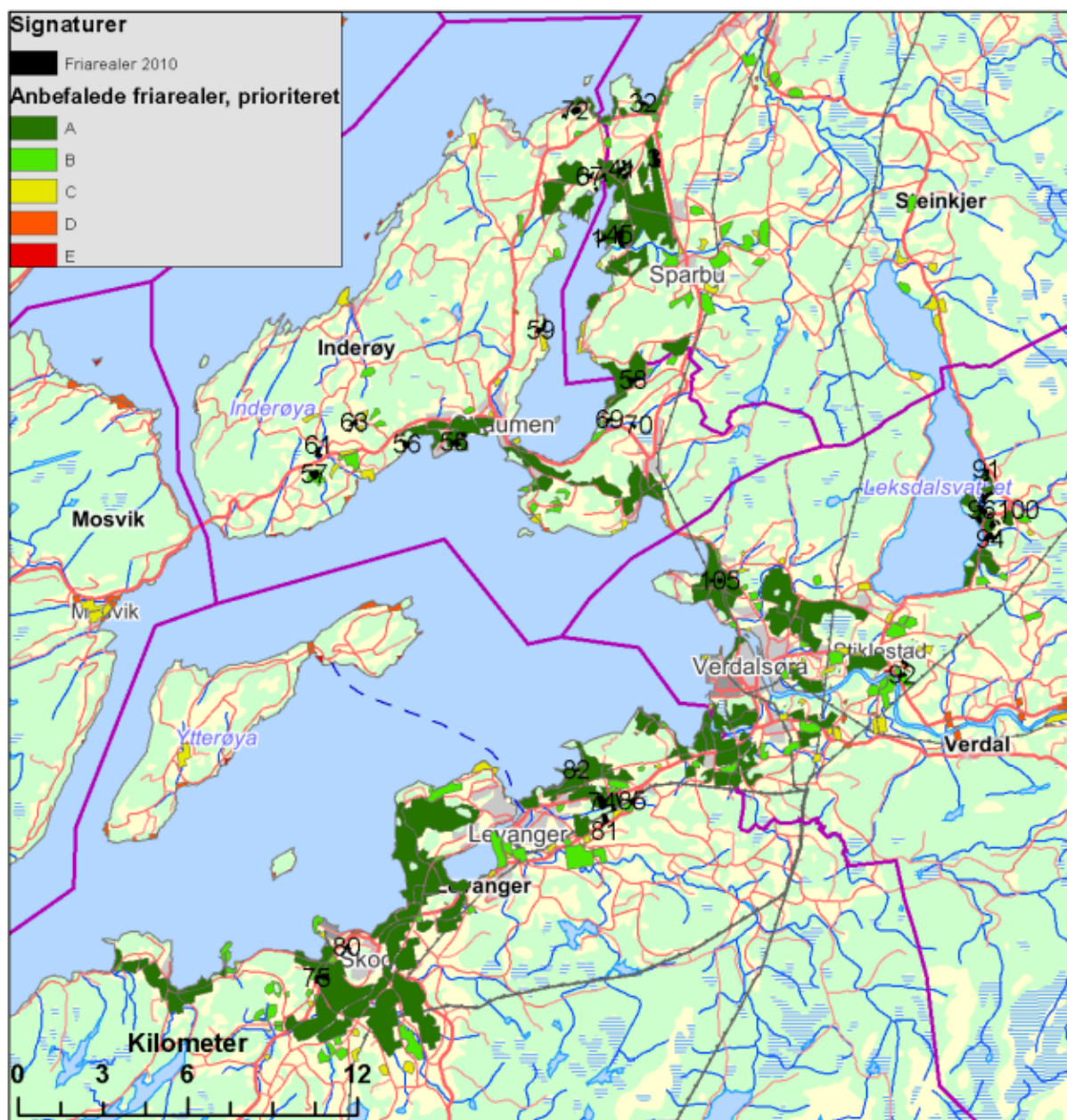
*) Inkluderer 1 million SMIL-midler

Etableringen av tilskuddsordningen i Nord-Trøndelag har på samme måte som i Vesterålen bidratt sterkt til å redusere konfliktnivået mellom landbruk og gjess/viltforvaltning. På grunn av høyere utbetalinger pr. dekar har friarealene i Nord-Trøndelag hatt mindre utstrekning enn i Vesterålen. Gjennomsnittlig utbetaling pr. dekar i 2012 var 295 kroner i Nord-Trøndelag. Dette er vesentlig høyere enn i Nordland, hvor gjennomsnittet samme år var 165 kroner pr dekar. Friarealet i Nord-Trøndelag var 6.202 dekar i 2012, sammenlignet med 9.679 dekar i Nordland.

Prioriteringen av midlene oppleves som en utfordring, siden tilgjengelige midler ikke strekker til i forhold til søknadsmassen. Det ble i 2009 gjort en vurdering der de to fylkene Nordland og Nord-Trøndelag ble ansett å ha like store utfordringer med gåsebelastning (Tombre m. fl. 2009). Det vil imidlertid være nødvendig å foreta en sammenligning med oppdaterte data som gjenspeiler dagens situasjon. Mønsteret er at kortnebbgjessene ser ut for å bruke Nord-Trøndelag i større omfang i dag enn tidligere, og mengde hvitkinngjess har økt betydelig i Vesterålen. Det er forskjeller i klima, areal og bruk av areal mellom de to regionene; vekslingen mellom beite på korn og gress gjør at belastningen blir annerledes i Nord-Trøndelag i forhold til Vesterålen, hvor det bare er gressarealer. Dessuten gjør de ulike lysforholdene i Nord-Trøndelag og Nordland at gjessene har ulikt beitemønster, med en mer eller mindre døgkontinuerlig beiteaktivitet i Nordland. Det brukes også noe forskjellige systemer for dokumentasjon, gradering av arealer, satser og søknadsprosedyre i de to regionene.

4.3.1 Dokumentasjon og saksbehandling

I Nord-Trøndelag er det samordnende ansvaret for forvaltningen av miljøtilskuddet hos Fylkesmannens landbruksavdeling. Kommunene har hatt noe forskjellig praksis når det gjelder utlysning og saksbehandling. Fylkesmannens miljøvernnavdeling bidrar med kartleggingskompetanse i prosessen; omsøkt areal overføres til digitale kart, som sammenholdes med NINA og Aarhus Universitets kartlegging av prioriterte gåsearealer. Forskernes modell er utarbeidet fra beregninger basert på en rekke variabler som påvirker gjessenes preferanser, gåseregistreringer og økologiske vurderinger, og gir en oversikt over de forventet mest belastede områdene. I motsetning til Vesterålen gjøres det ikke årlige tellinger av gås på arealene gjennom vårsesongen. Modellen må derfor oppdateres med noen års mellomrom for å fange opp eventuelle endringer i gjessenes arealbruk.

Figur 4: Lokalisering av friarealer i kommunene Levanger, Verdal, Inderøy og deler av Steinkjer våren 2010. Friarealene er vist som svarte felter med nummerering. De mørkegrønne feltene (A) er de høyest prioriterte områdene, i henhold til modell utarbeidet av Aarhus Universitet og NINA. Kilde: Bjerrum m. fl. 2010.

En oppdatert gradering basert på nye data om gåseforekomster på de ulike beiteområder, og andre variabler som jageforekomst i regionen som også påvirker gjessenes preferanser, vil bli utarbeidet i MIGRAPOP-prosjektet (også for Vesterålen). Oppdatering av kartgrunnlaget er i dag finansiert av Norges forskningsråd fram til og med 2013. Når prosjektet opphører er det derfor usikkert hvordan kartene vil bli oppdatert i samsvar med endringer i gåsas atferd og beitebelastning. På sikt vil det derfor være behov for at denne informasjonen, som ligger til grunn for søknadsbehandlingen, blir oppdatert regelmessig, uavhengig av prosjektmidler fra Forskningsrådet. I intervjuer med saksbehandlere i kommunene og i Fylkesmannens landbruksavdeling kom det fram at modellen har vært svært nyttig i forbindelse med prioritering av søknader. Den gir et faktagrunnlag for og

legitimitet til beslutninger om fordeling av tilskudd. Samtidig praktiseres det en viss fleksibilitet i prioriteringen, som gjør at nye områder som gressene tar i bruk kan inkluderes i ordningen. Fylkesagronom Eva Pauline Hedegart forklarte dette slik i 2011:

Modellen som forskerne har lagd er et ganske godt redskap for kommunene, så har de noe å vise til. Det gir større tyngde når man kan vise til modellen når vedtak skal begrunnes. Det gir kommunene også bedre forståelse for det de holder på med. Kommunene følger ikke dette slavisk, noen ganger går lokalkunnskapen foran, men det føles greit å bruke modellen som argument. Da kan man vise til at man ikke bare sitter og gjetter eller at kunnskapen er tilfeldig.

Proessen med utarbeiding av digitale kart er et viktig verktøy for prioritering og effektiv saksbehandling. Samordning av kartproduksjonen på et sted er viktig, slik at alle arealene dekkes av kart som er laget over samme mal. Kartproduksjonen var en flaskehals i saksbehandlingen i de første årene med tilskudd, men etter at samarbeidet med Fylkesmannens miljøvernavdeling ble etablert har dette fungert bra og lettet arbeidet i kommunene. Når informasjon skal innom mange ledd i forvaltningen er samordning og presis kommunikasjon viktig for å unngå misforståelser. Miljøvernavdelingen er ikke en formell deltaker i tilskuddsforvaltningen, og det kan være behov for å formalisere avdelingens rolle, eller alternativt, å tilføre kartkompetanse til kommunene og/eller til Fylkesmannens landbruksavdeling.

Saksbehandlingen, slik den var organisert i 2012, besto av følgende steg (intervju fylkesagronom Jan Olav Veie 2012):

1. Fylkesmannen fordeler årets tilskuddsmidler mellom kommunene
2. Møte med de kommunale saksbehandlerne og Fylkesmannens landbruksavdeling
3. Kommunene kunngjør søknadsfrist
4. Kommunene lager oversikt over omsøkt areal
5. Omsøkt areal overføres til digitale kart (Miljøvernavdelingen)
6. Omsøkt areal vurderes ut i fra modell for prioriterte gåsearealer utarbeidet av NINA/AU
7. Kommunene ferdigbehandler søknadene, tildelingsbrev oversendes Fylkesmannen
8. Fylkesmannen utbetaler tilskudd
9. Erfaringsmøte med saksbehandlerne hos Fylkesmannen
10. Fylkesmannen behandler eventuelle klager

Som det går fram av tabell 3 har «gåsepotten» for Nord-Trøndelag økt fra en million i 2006, til 1,8 millioner i 2011 og 2012. I Jordbruksavtalen for 2013 ble det lagt inn en økning på en million for Nord-Trøndelag. Landbruksavdelingen har noen år lagt til ekstra midler i forbindelse med klagebehandling. I 2008 ble det overført en million fra SMIL-midler til gåsetilskudd på grunn av ekstraordinære beiteskader året før, som hadde sammenheng med en dårlig vår i 2007:

Våren 2007 fikk vi mange søknader, det var en forferdelig vår, gåsa dro ikke nordover heller, den beitet og beitet. Det er den verste våren jeg har hatt i arbeidssammenheng, mange var fortvilet, noen kjempesint. Da var det noen som fikk tilskudd for 40 mål, mens 100 mål var snaubeita. Det var en regnfull sommer og store avlingsskader. Året etter la Fylkesmannen en million med SMIL-midler i potten, midler som egentlig skal gå til kulturlandskapstiltak, for å få retta opp skaden fra året før. Det vi lærte da, var at når høsten er helt forferdelig og det blir liggende igjen mye korn, så går gåsa på det. Det uhøsta kornet som lå igjen, det likte gåsa å gå på. Så våren 2008, da vi faktisk hadde mye penger, det ble en fin vår. De fleste fikk det de hadde søkt om, og fordi gåsa fant så mye korn ble det veldig rolig. Det har vært mye roligere etterpå. Gåseproblemet handler mye om høsten forut, og hvordan våren og våronna er, hvis våronna går fort og greit er toleransen for gåsa større. (Intervju med fylkesagronom Eva Pauline Hedegart 2011).

Denne episoden illustrerer forvaltningens problem med å møte ekstraordinære forhold og klimavariasjoner. I 2008 ble situasjonen vurdert som så vanskelig at Fylkesmannen fant det nødvendig å finne tilleggsfinansiering for å senke konfliktnivået. Konfliktnivået er størst når beiteskadene kommer på toppen av andre problemer, og bøndernes toleranse for gås blir mindre i en vanskelig vår.

4.3.2 Prioritering av søknader

Tilskuddssatsene i Nord-Trøndelag har vært de samme siden starten i 2006; 300 kr/da for gress og 100 kr/da for korn. Kornarealer utgjorde ca. 10 % av friarealet i 2011, men i 2012 ble de nedprioritert til mindre enn 1 %. Bakgrunnen for det er at skadene på kornarealer vurderes som mindre alvorlige enn på gressarealer. Søknadsmengden varierer noe, og tendensen har vært mot færre søknader. Det er enighet blant de intervjuede saksbehandlere om at omsøkt areal ikke gir et realistisk bilde av skadeomfanget. Utviklingen mot færre søknader har trolig sammenheng med at søkere som tidligere har fått avslag for arealer som ikke er klassifisert som prioriterte lar være å søke på nytt for disse arealene. Omsøkt areal i 2012 var likevel dobbelt så stort som innvilget areal, mens i 2009 og 2010 var det innvilgede areal bare en tredel av omsøkt areal. Som tidligere nevnt er de gjennomsnittlige utbetalingene pr. dekar betydelig høyere i Nord-Trøndelag enn i Vesterålen. Tabellen under (tabell 4) viser utviklingen i antall søknader sammenlignet med antall innvilgede søknader for årene 2008-2012 for de ulike kommunene.

Tabell 4: Søknader pr. kommune Nord-Trøndelag 2006-2012. Innvilgede søknader i parentes. Kilde: Fylkesmannen i Nord-Trøndelag.

Kommuner	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Steinkjer	(21)	(17)	45 (34)	38 (26)	33 (20)	24 (23)	29 (24)
Innherred samkommune	(12)	(11)	49 (19)	26 (18)	25 (20)	6 (6)*	23 (18)
Overhalla	(6)	(4)	9 (4)	5 (4)	7 (5)	7 (5)	6 (6)
Inderøy	(5)	(6)	14 (11)	11 (10)	10 (10)	6 (6)	11 (6)
Verran	(2)	(2)		3 (3)	45 (4)	4 (4)	4 (4)
Snåsa					2 (2)	1 (1)	1 (1)
Høylandet			4 (3)				
Totalt	(46)	(40)	124 (74)	83 (61)	83 (61)	48 (45)	74 (59)

(Tall over antall søknader i 2006 og 2007 mangler).

*Nedgang i antall søkere fra Innherred samkommune fra 2010 til 2011 har sammenheng med at kommunen endret praksis og sluttet å sende ut søknadspapirer til gårdbrukerne og gikk over til å annonsere søknadsfristen i lokalavisen.

Siden omsøkt areal er betydelig større enn det som kan dekkes av tilgjengelige midler må kommunene foreta en streng prioritering. Enkelte år har noen av kommunene praktisert en ordning der de omsøkte arealene er blitt beskåret med en prosentandel når tilskudd beregnes, som i praksis betyr en lavere sats pr. dekar (i følge Fylkesmannens landbruksavdeling hadde alle kommuner gått bort fra denne praksis i 2012). Siden tilskuddssatsene er faste, betyr prosentvis reduksjon at det bare gis tilskudd til en prosentandel av det omsøkte arealet, noe som i prinsippet tilsier at jaging er tillatt på det øvrige arealet. Arvid Tverdal, landbruksetaten i Innherred samkommune, forklarte prioriteringsproblematikken slik:

Innherred samkommune får en pott på 400-500 tusen, og i 2009 hadde vi søknader for 1,3 mill. Vi fikk dekket 30% av søknadene, da er det dilemma å prioritere. Vi har nesten konsekvent kuttet ut kornarealer og konsentrert oss om gras. Vi ekskluderer også arealer hvor det bare er en eiendom midt i et område hvor det jages på naboeiendommene. Ett år tok vi en prosentvis reduksjon på arealet, sånn at en som har søkt på 150 mål gras fikk for 135 mål. Da er tanken at eiendommen får tilskudd, og da skal det ikke jages. Men, så sier brukeren, hvor er de 15 målene jeg kan jage på? Så hvis du gir til en gård må det nesten være for hele arealet. Sånn som regelverket er skulle det gått an å redusere satsen.

Her pekes det på at en fast sats gir liten mulighet til å «strekke» midlene, slik man har klart i Vesterålen. En redusert sats for mindre belastede områder kunne resultert i et større friareal.

I tråd med retningslinjene for tilskuddsordningen forsøker kommunene å samle friarealer og jagearealer for å få til sammenhengende friarealer hvor gåsa kan beite i fred. Det kan bety at en søker får avslag på et areal som i utgangspunktet er tilskuddsberettiget, fordi naboene velger å jage.

4.4 Jaging

Spørsmålet om effektiviteten av jaging, arbeidsinnsatsen, og hva som avgjør om en gårdbruker velger jaging framfor å søke tilskudd, ble tatt opp med flere av de intervjuede. Det er enighet om at

konsekvent jaging på et areal over tid gir en langtidseffekt, ved at gåsa lærer seg å unngå området. Det forutsetter organisert, systematisk jaging. Å opprettholde motivasjonen til felles jaging i en bygd eller nabolag over tid kan være krevende. Beitebelastningen varierer gjerne mellom brukene og arbeidsinnsatsen går på bekostning av andre oppgaver i en travel sesong i jordbruket. Noen nevner at jaging oppleves som lite solidarisk når den fører til at gjessene flytter seg over til naboen. I følge intervjuer med kommunale saksbehandlere er det bare unntaksvis at gårdbrukere som er kommet med i tilskuddsordningen bestemmer seg for å begynne å jage igjen.

En åpenbar grunn til at jaging er mer utbredt i Nord-Trøndelag enn i Vesterålen, er at tilskuddsmidlene ikke strekker til for å dekke de omsøkte arealer. Imidlertid ser det også ut til å være flere gårdbrukere i Nord-Trøndelag som aktivt velger jaging fram for å søke tilskudd. Kristin Volden, etat for plan og næring i Inderøy kommune, forklarte dette med knapphet på ledige arealer som kan kompensere avlingstap på de mest utsatte arealene. Hvis en gård ikke har noe å gå på med tanke på arealer, kan jaging fremstå som eneste alternativ:

Jeg tror ikke det går på at tilskuddet er for lite, problemet er at de som i dag er grasbrukere driver såpass stort at de trenger hele arealet de har, det ligger ikke noen marker som ikke blir drevet. Vi har et bra korntilskudd på Innherred som gjør at det lønner seg å ha korn i dag. De som driver med gras får ikke leie kornareal. Derfor er de ute etter areal hvor som helst, de må ha alt arealet sitt for å få mat til de store buskapene de har i dag. Slik er landbrukspolitikken blitt, strukturen i landbruket. Om de fikk et tilskudd på 10.000 kroner pr. mål, så må de likevel ha mat til dyra, det er det viktigste, det er enklere å hente fóret her og jage gåsa enn å hente det langveis fra. Det blir meningsløst.

Det gjennomføres systematisk jaging på en del kornområder. På Levangernesset er det både gress- og kornarealer. Dette er et område hvor kornet er tidlig ute om våren. Jagingen er organisert gjennom Nettet grunneierlag. Ifølge en av gårdbrukerne i grunneierlaget har dette gitt en langtidseffekt ved at gjessene etter hvert har lært å holde seg borte fra området om våren:

Grunneierlaget, som har 43 medlemmer, organiserer jakt på rådyr, elg og gås, - og jaging av gås om våren. Vi ønsker ikke at gåsa skal trives på Nettet, spesielt ikke om våren. Den tar mye eng, og såkorn fra kornåkrene. Noen har høsthvete, og når det begynner å gå tomt for spillkorn på stubbåker trekker gjessene over på hveteåkrene. Spesielt når det er fuktig, gjør de store skader. Vi har merket at vi ser mindre gås om våren enn tidligere år. Det kan være langtidseffekten av jaging, vi har holdt på med den i ti år. Vi går organiserte vakter, går på kl. 12 på dagen og avslutter kl. 12 neste dag. Vakta skal jage morgen og kveld, mens om dagen har vi ansvaret for egen grunn. Da kjører vi med knallskudd og lyssignaler for å gjøre gåsa urolig.

Å jage på et enkelt brukuten samarbeid med naboer karakteriseres også her som krevende. To viktige forutsetninger for å kunne jage effektivt på eget bruk, slik gårdbrukeren i sitatet under forklarer det, er god oversikt over jordene hjemmefra og arbeidshjelp fra pensjonerte foreldre. I dette eksemplet er knapphet på arealer og et enkelt melkebruk i et område med overvekt av kornprodusenter viktige grunner for at gårdbrukeren velger å jage fremfor å søke tilskudd:

Det er ikke alle som har kapasitet til å jage, det krever mye, det er nesten i den travleste tida på året. Ikke alle har like god oversikt over jordene. Hvis du må ut i bil og se, så går det mye tid. Det er en viktig forskjell på min gård og en del andre gårder, jorda mi ligg sånn til at jeg ser jorda fra soveromsvinduet, hele gården omtrent. Men det er enten eller, det er ikke noen vits å jage ho opp en

dag du syns du har tid til det, enten må du jage systematisk, da har du effekt, ellers kan du la være. Om ho sitt der i 12 døgn eller 14 døgn har lite å si. Det går mye tid, når det står på som verst. Da er vi ute i 5-6 tida om morgenen og tar en runde rundt hele gården. Delvis lander den igjen etter den første runden, så du må ta en tur til, da har du rota vekk en time eller halvanna for å få gåsa ut av eiendommen. Så må du ut igjen etter fjøsstellet, sånn går det hele dagen. Det blir vi lei av, det blir en oppstykket arbeidsdag. Hittil har jeg hatt god hjelp av kårfolket, som har gått rundt og jaget eller hjulpet meg med annet arbeid, men dem blir eldre etter hvert dem og. Du gjør det du kan for å få best mulig avling, legge et best mulig grunnlag. Da er det forferdelig irriterende at de skal komme og ødelegge for meg. Derfor velger jeg å bruke en del energi på å holde ho unna. Jeg tar ikke sjansen på å la ho gå, da tror jeg at ho snaue hele eiendommen. Hvis vi ikke jager kommer den nærmere huset, det har vi prøvd, for noen ganger går vi lei, da er hu helt att med huset, ganske fort. Men det tør ho ikke hvis vi er der og vise oss litt. Det er et stort areal som henger sammen hos meg, så hvis den først får gå, så tar den det hele. De som jager hyppig har klart mindre gås, men det er krevende, det er jo et økonomisk tap da og, ikke sant. Det gjør at noen gir opp til slutt. Det blir kanskje jaga, men ikke så hyppig, de makter ikke med problemet (gårdbruker Inderøy).

På et annet melkebruk som også ligger i et område med overvekt av kornprodusenter, forklarte gårdbrukeren om bakgrunnen for at han har gitt opp å jage gås og valgt å søke tilskudd:

Jeg jagde gås i flere år, men jeg vann ikke å komme opp til gården før den hadde landa igjen, det var helt meningsløst egentlig. Da må man ha en del folk for å hjelpe seg å jage. Vi har noen på andre siden av fjorden som har gjort det, og de har vel stort sett kvittet seg med problemet. Dem har hatt organisert jaging i flere år, jager døgnkontinuerlig, med firehjulinger. Jeg tror ikke jeg hadde fått med meg noen på det her, jeg er snart alene med grasproduksjon her. Man løser ikke problemet på den måten, man flytter det. Så jeg holder ikke på med jaging i det hele tatt (gårdbruker Sparbu).

På samme måte som i Vesterålen, er gårdbrukernes erfaring at effektiv jaging bare kan oppnås med konsekvent døgnkontinuerlig jaging. På grunn av stor arbeidsbelastning er dette vanskelig å gjennomføre på enkeltbruk, uten nabosamarbeid om vaktordning.

4.5 Korttids- og langtidseffekter av beiting

I Nord-Trøndelag fordeles beitetrykket mellom stubbåker, nysådd korn og gress gjennom sesongen. Beiteperioden på de ulike åkrene kan variere avhengig av værforholdene om våren (Ødegaard 2013). Sammenlignet med Vesterålen har Nord-Trøndelag lengre vekstsesong som gjør at dårlig førsteslått i større grad kan kompenseres av andre og tredjeslått. Men forskyvning av høstetidspunktet påvirker imidlertid kvaliteten på avlingen:

Et annet problem er med høstetidspunkt på eng; i de hardest beita områdene forsinker det enga så mye at det blir ujevnt høstetidspunkt på arealene, områdene som beites hardest blir senere ferdig og høstetidspunktet blir ikke optimalt for å få kvalitetsfór (gårdbruker, Beitstad).

Langtidseffekten av gressenes selektive beiting beskrives på sammen måte som i Vesterålen; de mest næringsrike grasartene, spesielt timotei, forsvinner og ugress og andre mindre verdifulle grasarter overtar. I Nord-Trøndelag drives jordene mer intensivt og pløying hvert femte år er normalt, mens jorder som er sterkt utsatt for gåsebeite må pløyes oftere:

Litt beiting med gås trenger ikke å være dramatisk, men her har det vært så hard beiting at timoteien lever ikke over, i de verste områdene har gåsa tatt knekken på alt. I et område som vi har her var det så hardt belasta at vi pløyde annenårseng. Å få kvalitetsfór blir vanskelig når gåsa påvirker både artssammensetning i enga og høstetidspunkt. Det blir mer ugress og vi må fornye enga oftere. Vi må pløye etter tre år, men det vanlige er 4-5 år (gårdbruker, Steinkjer kommune).

For den enkelte gårdbruker representerer hyppigere pløying en langsiktig kostnad i tillegg til den umiddelbare avlingsskaden hvert år. Ut i fra det begrensede antall intervjuer har vi ikke grunnlag for å vurdere om det er forskjell på Vesterålen og Nord-Trøndelag når det gjelder problemet med at gress tiltrekkes av nysådde gressarealer og gjør det vanskeligere å fornye utsatte områder, men i intervjuene fra Nord-Trøndelag har det vært mindre fokus på dette.

4.6 Landbrukets tilpasning til gås

Spørsmålet om hvorvidt det skjer en tilpasning av gårdsdriften på grunn av gjessene, om det finnes muligheter for slik tilpasning, og hva det eventuelt innebærer for gårdbrukerne, var et av temaene i intervjuer med både landbruksforvaltningen og gårdbrukerne. Bruk av alternative gressfrøblandinger på eng, med mindre timotei og større innslag av mer motstandsdyktige gressarter, spesielt hundegras som er mindre attraktivt for gjess, har vært diskutert og til dels utprøvd. Ulempene er at hundegras har mindre næringsverdi og vokser senere, slik at høstingssesongen forskyves. Gårdbrukere som har prøvd hundegras forteller at gjess også beiter på denne arten, «hvis de er desperate nok». Omlegging fra grasproduksjon til korn på utsatte arealer ble nevnt i noen intervjuer. Det ble hevdet at dette forekommer, men vi har ikke grunnlag for å vurdere hvordan eller hvorvidt det innvirker på beitesituasjonen for gjess.

Forskyvning av tidspunktet for pløying kan legge til rette for at gjessene beiter lenger på stubbåker, før de går over til beiting på gress. Kristin Volden, etat for plan og næring i Inderøy kommune, beskrev de tre etappene i gjessenes beitemønster om våren:

Sånn som vi ser det nå, så kommer gåsa rundt første april. Så går ho første 14 dagene på stubbåker, så går ho over på gras. Og så supplerer ho med nysådd kornåker, det er kornet nede i jorda ho skal ha da, det er det som er proteinrikt. Det er tre etapper, før ho fær er det sådd en del kornåkre, da er gaset begynt å komme så langt at ho ikke vil ha det, det er de nye, fine spirene ho foretrekker. Den er meget bevisst på maten. Et argument har vært at man ikke skulle pløye åkrene, for at ho skal gå på dem. Det er greit, men det er våren som avgjør om ho går lenge på stubbåkeren og et, eller om ho går over på gras.

Tidspunkt for overgangen fra beiting på kornåker til gresseng avhenger av tilgangen på spillkorn fra året før og av pløyetidspunktet. Høstpløying eller tidlig vårpløying av kornarealer gjør at gjessene trekker tidligere over på gressarealer. For gressprodusenter er det dermed en fordel at naboer som driver med korn, utsetter pløying lengst mulig. I Regionalt miljøprogram for Nord-Trøndelag kan det ytes tilskudd til erosjonsutsatte kornarealer som ikke pløyes om høsten, et virkemiddel som kan gi en gunstig bieffekt for gåsebeite.

Såing av raigras i kornåker kombinert med sen pløying har også vært diskutert som et mulig tiltak, men det medfører også redusert kornavling. Fylkesagronom Eva Pauline Hedegart forklarte hvordan dette potensielt kunne ha effekt på gjessenes beiteatferd:

Gåsa er på stubbåker så lenge det er upløyd, så trekker den over på gress. For ca. 10 år siden kunne du få tilskudd hvis du sådde "fangvekst", flerårig raigras i tillegg i bunnen, som teoretisk i hvert fall skal holde seg i botnen, helt til du har treska kornet, så begynner raigraset å vokse, da fanger det opp næringsstoffer som kornet ikke får utnytta. Tanken var at raigraset skulle kunnet nyttes til beite, men da måtte det stå til våren, du fikk ikke pløye opp rett etter treskinga. En tanke var å betale gårdbrukeren en sum for å vente til etter 15. mai med å pløye dette, så hadde det vært gåseareal. Men det handler mye om agronomi, - den helt ideelle tida for å så korn er i slutten av april, du får ikke en gårdbruker til å vente til etter 15. mai, då kan det være regn til langt ut i juni også. I en ideell verden hadde dette kunne fungert, så hadde gåsa fått friskt gress og litt korn igjen. Men for å få dette til må vi nok ut med en sum som kan kompensere for en ganske stor tapt avling.

I den regionale forvaltningsplanen (Fylkesmannen i Nord-Trøndelag 2010) drøftes etablering av områder hvor gjessene føres med korn som et mulig virkemiddel. Det vises til erfaringer fra Danmark hvor dette har fungert i forhold til kortnebbgås, men med den bieffekten at andre arter også trekkes til slike områder. Fylkesagronom Hedegart viste også til at fóring blir frarådet ut i fra erfaringene i Danmark:

Vi har fått veldig tydelig advarsel, særlig fra Danmark, de sier det er fryktelig kostbart. Skal du føre gås, så må du ut med "såkornkvalitet", det må være kontrollert for floghavre, så det er ikke det billigste kornet. Så sier de at kvitkinngåsa er begynt å finne de samme områdene. Fóring trekker til seg fugl, når det er så lett å få mat. Det er ikke noe man ønsker. Hvis en gårdbruker fórer på sitt eget område for seg selv, sa kan vi ikke blande oss opp i det, men hvis staten skal begynne å føre, da er vi nødt til å holde vår sti rein. Danskene mente at man var med på å forrykke naturen.

Tiltakene som er drøftet her innebærer ulik grad av ulemper/kostnader og økt risiko for bonden. Flere av de intervjuede uttalte at de ser prinsipielle betenkeligheter ved at gårdbrukere skal måtte legge om driften på grunn av gjess. I et intervju vises det til at gåseproblematikken hevdes å være medvirkende årsak til nedlegging av melkebruk:

Det går ikke å kjøpe fór for å produsere melk. Det tok lang tid før vi fikk tilskuddsordningen, det kan ta for lang tid, jeg vet om flere som har slutta, delvis på grunn av gåsa. Det er dråpen som får det til å flyte over, at dem får litt for lite fór og må kjøpe. Enkelte har sagt at det er en del av årsaken til at de har sluttet (gårdbruker Steinkjer).

4.7 Konfliktnivå og kritikk av tilskuddsordningen

I likhet med Nordland, er konfliktnivået rundt gjess i Nord-Trøndelag sterkt redusert på grunn av tilskuddsordningen. I 2006 var det imidlertid delte meninger om ordningen blant gårdbrukerne, spesielt på grunn av finansieringsformen:

Da tilskuddet kom over Jordbruksavtalen, var konfliktene store enkelte plasser, noen tok i mot tilskudd, mens andre valgte å jage. Tilskuddet gjorde faktisk at konfliktnivået økte mellom gårdbrukerne. Det går selvsagt på holdninger, det var noen som var veldig i mot at pengene skulle

komme over Jordbruksavtalen. De mente miljøvernmyndighetene skulle betale (Kristin Volden, Inderøy kommune).

Samtidig som antallet gjess som raster i Nord-Trøndelag om våren har økt, har beitemønstret endret seg slik at gårder som var hardest rammet i en tidligere fase har fått et mer moderat beitetrykk. Det har bidratt til å moderere konfliktnivået:

Hvis stammen fortsetter å øke så blir ikke konfliktnivået mindre, men siden gåsa har spredt seg mer er det ikke like mange som er hardt rammet. Det er jaging som er årsaken til at den har spredt seg, - den drar mer til Steinkjer, der ser de nok en økende tendens. Det har vært mindre konflikter på Inderøy de tre-fire siste årene men i fjor (2010) kom de igjen til kjerneområdet sitt. Man kan ikke si at sånn og sånn er det, det er ujevnt fra år til år. Ho er ikke helt forutsigbar. Det som har berga de siste årene, med tanke på konfliktnivået, det er den har spredt seg i flere mindre flokker (Kristin Volden, Inderøy kommune).

Når beitemønstret varierer fra år til år, stilles det spørsmål ved hvorvidt tilskuddene treffer i forhold til de reelle skadene. Arvid Tverdal, som behandler søknader fra gårdbrukere i Innherred samkommune fortalte at variasjonene fra år til år gjorde at tilskuddet traff for tilfeldig i forhold til skadebildet:

Det blir for tilfeldig hvem som søker. Vi har jo sett at det varierer hvor gåsa er, hvordan våren er har mye å si, om den begynner tidlig å beite på gress, ligger det korn på stubbåker, er det mye upløyd åker? Ett år kan en eiendom være mye plaget, de søker da tilskudd, men neste år er det ikke gås der.

Per Erik Stavrum, som behandler søknader om tilskudd i Steinkjer kommune, fortalte at i 2011 kom det reaksjoner fra gårdbrukerne om at tilskuddet ikke hadde truffet. Han brukte å svare på kritikken med at ordningen likevel treffer på sikt, over flere år. Stavrum mener ordningen i hovedsak har fungert etter hensikten, og at flere gårdbrukere etter hvert ønsker å gå bort fra jaging hvis de har mulighet for tilskudd. Det er imidlertid avhengig av økte rammer for ordningen:

Ordninga fungerer greit, den er grei å administrere, men vi har behov for mer midler, så kunne vi slippe å prioritere så hardt. Vi må selvsagt prioritere, men med mere midler kunne vi legge opp til sammenhengende områder, det hadde vært en fordel. Men så er det å få gårdbrukerne til å bli enige, noen vil jage og noen vil søke, innenfor samme område. Men når de har jobba intensivt med jaging i to år, så blir de lei, de kapitulerer og ser seg etter andre muligheter. Hovedsaken er at man får mer penger til ordningen.

Fylkesagronom Eva Pauline Hedegart oppsummerte situasjonen i 2011 på lignende måte:

I områder som har valgt ikke å være med på tilskuddsordninga, der det har vært jaga en del år, der er det mindre gås. Den har i stor grad dratt fra mange av de områdene. Den har trukket mer nordover. Når gåsa er mer spredt er nok også toleransegrensa større, du får ikke de enorme skadene. Hvis du unngår vekst i bestanden nå, og i tillegg hadde fått mer penger så det hadde holdt, så hadde vi nok stort sett kunnet levd med det. Så kommer det sikkert noen sånne 2007-år igjen, når alt går galt. Men vi har hatt en del år som har vært bedre etter at ordninga kom. De fleste årene har faktisk gått ganske greit.

I Jordbruksavtalen for 2013 ble rammen for tilskuddet for Nord-Trøndelag økt med en million (Landbruks- og matdepartementet 2013). Tilskuddet er nå gjort om til et «miljøtilskudd til friarealer for gås» under Regionalt miljøprogram (RMP). I RMP for Nord-Trøndelag (§10) er foreløpig tilskuddssats satt til kr. 250 pr. daa (Fylkesmannen i Nord-Trøndelag 2013). Dermed kan det ligge an til en betydelig utvidelse av friområdene for gjess i regionen.

5 Sammendrag og konklusjon

Tilskudd for beiteskade av gjess (nå miljøtilskudd til friarealer for gås) er et virkemiddel som både skal ivareta Norges ansvar for forvaltningen av ville gåsebestander og dempe beitekonflikten i forhold til landbruket, ved å kompensere noen av de kostnadene landbruket påføres. I europeisk sammenheng er utfordringen med ville fuglers beiting på dyrket mark økende, og ulike former for kompensasjon blir utbetalt til landbruket i de berørte områdene. Tilskuddsordningen i Norge har fungert tilnærmet som godtgjøring for en økosystemtjeneste levert av landbruket; tilrettelegging av beite på dyrket mark. I denne rapport har vi forsøkt å oppsummere noen av erfaringene med ordningen, ut i fra intervjuer med gårdbrukere som enten mottar tilskudd eller lar være å søke tilskudd, og med representanter for landbruksforvaltningen på kommunenivå og fylkesnivå i de to regionene ordningen omfatter. Fra 2013 er miljøtilskuddet en del av Regionalt miljøprogram (RMP) under Jordbruksavtalen. Dermed kan en si at ordningen er gått fra utprøvingsstadiet til å bli integrert i miljøpolitikken for landbruket. Tilskuddsordningen er først og fremst et resultat av et mangeårig engasjement fra Norges Bondelag og Norsk Bonde- og Småbrukerlag, på vegne av medlemmer i Nordland og Nord-Trøndelag som har vært sterkt berørt av gåsebeite på dyrket mark. Det var i starten til dels sterke motsetninger i spørsmålet om hvilket departement skulle finansiere ordningen og hvordan den skulle innrettes, men denne diskusjonen i stor grad tilbakelagt. Tilskuddsordningen har bidratt sterkt til å redusere konfliktnivået i saken, og flertallet av dem som uttaler seg har godtatt at den inngår som en del av de miljørelaterte virkemidler i Jordbruksavtalen.

5.1 Administrasjon

Landbruksforvaltningen har lang erfaring med administrering av tilsvarende virkemidler, og det har ikke vært store problemer med gjennomføringen av tilskuddsordningen. De to regionene har brukt noe forskjellige fremgangsmåter; i Nordland er administrasjon og samordning i større grad en interkommunal oppgave som kommunene i Vesterålen har påtatt seg i samråd med Fylkesmannen, mens i Nord-Trøndelag har Fylkesmannen rollen som en samordnende instans. I begge regioner har det vært betydelig grad av brukermedvirkning i utformingen av ordningen, blant annet ved at landbruksorganisasjonene, Norsk Ornitologisk Forening og Norges Jeger- og Fiskerforbund har vært involvert i utarbeiding av regionale forvaltningsplaner. I Nordland har Fylkesmannens miljøvern avdeling tidligere vært sterkt involvert i problematikken rundt gås og landbruk (Eythórssón 2004), men etter etableringen av tilskuddsordningen har ansvaret vært hos Landbruksavdelingen. I Nord-Trøndelag har Miljøvern avdelingen bidratt i et samarbeid med Landbruksavdelingen, i arbeidet med regional forvaltningsplan, og administrativt gjennom produksjon av digitale oversiktskart i forvaltningen av tilskudd.

5.2 Kunnskapsgrunnlag

Kunnskapsgrunnlaget for tilskuddsordningen er i stor grad etablert gjennom samarbeid mellom forvaltning og forskning, representert ved Norsk institutt for naturforskning (NINA) og Aarhus Universitet. Ansvaret for definisjon og prioritering av tilskuddsberettigede arealer ligger til

Fylkesmannen. I utgangspunktet har gjessene selv valgt sine foretrukne områder, og friarealene må samsvare med disse for å oppnå den tilskudte virkning. Samtidig må tilskuddene prioriteres slik at det kommer de hardes rammede gårdsbrukene til gode. Tilstrekkelig kvalitet på grunnlagsmaterialet for ordningen er dermed viktig både for å oppnå målene for ivaretagelse av gåsebestandene og for å sikre legitimitet for ordningen blant brukerne; tilskuddet må treffe noenlunde rettferdig i forhold til de reelle beiteskader. Innsamling av dokumentasjon om beitetrykk er organisert noe forskjellig i de to regionene. I Vesterålen gjennomføres årlige gåsetellinger i regi av NINA, i Nord-Trøndelag har forvaltningen brukt økologiske modeller utarbeidet av NINA og Aarhus Universitet. I landbruksforvaltningen vurderes det foreliggende datagrunnlaget som tilstrekkelig og nyttig for å begrunne de prioriteringene forvaltningen må gjøre. Oppdatering av grunnlagsdata er i dag avhengig av kortsiktig prosjektfinansiering. I Vesterålen er det en del diskusjoner blant gårdbrukerne om hvorvidt datagrunnlaget er godt nok for fastsetting av ulike tilskuddssatser. På lengre sikt vil det være nødvendig å finne en framgangsmåte for dokumentasjon som er uavhengig av kortsiktig prosjektfinansiering. Det ble våren 2013, som en del av MIGRAPOP-prosjektet, gjort ekskrementtelling i hele regionen som et grunnlag for vurdering av gåsebelastning og beiteskader. Dette ble gjennomført som en respons på innspill fra gårdbrukere (se over) og på grunnlag av erfaringer med tellingene i de siste årene. Metoden vil vurderes og også være grunnlag for oppdaterte modeller som kan brukes som et verktøy i den fremtidige tilskuddsfordelingen i Vesterålen. Gjessenes kjerneområder er godt dokumentert i begge regioner, stabile friområder bidrar til at gåsa lærer hvor det er trygt å oppholde seg. Fordelingen av tilskudd kan ikke forventes å reflektere mindre variasjoner fra år til år, men samtidig er det viktig å fange opp større endringer av varig karakter.

Målet om at friområdene skal være relativt stabile og sammenhengende kan i noen tilfeller komme i konflikt med likebehandling av søkere. Begge regioner har en fleksibilitet i ordningen, slik at nye områder som viser seg å være belastet over flere år, har muligheten til å bli tatt inn under ordningen. Når det gjelder prioriteringer og bruk av skjønn i prosessen, har praksis variert en del mellom kommunene i Nord-Trøndelag, mens framgangsmåten i større grad har vært samordnet i Vesterålen.

5.3 Satser

Fastsetting av tilskuddssatser er håndtert ulikt i de to regionene. I Vesterålen brukes tre ulike satserbasert på ulik grad av beiting. Differensierte satser har gjort det mulig å etablere et større friareal. Differensieringen gjør det også mulig å treffe mer nøyaktig, slik at tilskuddet i større grad reflekterer det reelle skadeomfanget. På den annen side fører differensieringen til en vedvarende diskusjon om satser og krav om et mer nøyaktig datagrunnlag. I Nord-Trøndelag brukes en fast sats for gressarealer. Det gir mindre rom for tilpasning og alternative løsninger som prosentvis avkorting av omsøkt areal, og gir rom for uklarheter som trolig kunne vært løst med differensierte satser.

For landbruket er det viktig at størrelsen på tilskuddet står i forhold til det reelle skadeomfanget. Det er behov for en oppdatert dokumentasjon på dette området, både for gress- og kornarealer.

5.4 Jaging

Før etableringen av tilskuddsordningen var jaging av gjess utbredt i Vesterålen, men i dag er jagingen opphørt med noen få unntak. I Nord-Trøndelag er det flere områder hvor gjessene jages systematisk. Jagingen i regionen har bidratt til å endre gjessenes beiteatferd, og konsentrere beitingen til friområdene. Det er en samstemmig oppfatning blant intervjuede gårdbrukere og personer i

landbruksforvaltningen at effekten av jaging er betinget av at det jages systematisk og konsekvent, noe som er vanskelig å gjennomføre på et enkeltbruk, uten samarbeid mellom naboer og organiserte vaktordninger. Jaging er arbeidskrevende og kommer i konflikt med våronna i landbruket. Økte tilskuddsmidler i Nord-Trøndelag vil bidra til å redusere omfanget av jaging i regionen.

5.5 Effekter av beiting

Landbrukets kostnader på grunn av gåsebeiting består av både umiddelbart avlingstap og langsiktig degradering av dyrket mark som gjør at marka må fornyes hyppigere. I Vesterålen beskrives fornying av eng i friområder for gås som en utfordring, siden gjessene foretrekker gjenlegg og gjør større skader på nyspiret gress, spesielt på timotei. Effekten av beiting av et gitt antall gjess i et gitt tidsrom kan være forskjellig mellom Vesterålen og Nord-Trøndelag: I Vesterålen er det utelukkende gressarealer, lysere netter og stort innslag av hvitkinngås, mens i Nord-Trøndelag fordeles beitetrykket mellom gressarealer og kornarealer gjennom sesongen. En sammenligning av landbrukets kostnader på grunn av gåsebeite i de to regionene er derfor avhengig av dokumentasjon av flere faktorer.

5.6 Perspektiver

Ordningen med tilskudd for beiteskade av gjess har i stor grad lyktes etter forutsetningene, både ut i fra hensynet til forvaltning av gåsebestandene og demping av beitekonflikten med landbruket. Landbruksforvaltningen har vist evne til finne løsninger som fungerer, i samarbeid med miljøforvaltningen, landbruksorganisasjonene og forskningen.

Hvis gåsebestandene fortsetter å øke, er det rimelig å anta at behovet for miljøtilskudd til friområder for gås også vil øke. Behovet for økte midler er også avhengig av i hvor stor grad gjessene sprer seg til nye områder, da dette er et tilskudd per arealenhet og ikke en erstatning av skade som sådan. Miljøtilskudd kan være et aktuelt virkemiddel i forhold til andre arter enn kortnebbgås og hvitkinngås. Dette er allerede på plass i Jordbruksavtalen i 2013 under Regionalt miljøprogram for Finnmark, i form av tilskudd til tilrettelegging av fuglebiotoper for sædgås og dverggås (Fylkesmannen i Finnmark 2013). I slike sammenhenger er det viktig å bruke erfaringene som hittil er høstet fra tilskuddsordningen for kortnebbgås og hvitkinngås. Samtidig kan det være nyttig å se miljøtilskuddet i sammenheng med andre virkemidler i de regionale miljøprogrammene som kan gjøre landbruket mer robust overfor gåsebeite.

Referanser

- Bjerke, A. W., Bergjord, A.K., Tombre, I. M. & Madsen, J. 2013. Reduced dairy grassland yields in Central Norway after a single springtime grazing event by pink-footed geese. *Grass and Forage Science* doi: 10.1111/gfs.12045
- Bjerrum, M., Madsen, J., Tombre, I. M., Nicolaisen, P. I., Hansen, J., Ødegaard, P. I., Gundersen, O. M., Jensen, G. H. 2011. Biologisk evaluering av tilskuddsordningen for forvaltning av kortnebbgås i Nord-Trøndelag våren 2010. NINA Rapport 662.
- Direktoratet for naturforvaltning. 1996. Handlingsplan for forvaltning av gjess. *DN-rapport 1996-2*.
- Eythórsson, Einar 2004. Gjess til besvær. Utfordringer i forvaltningen av ville gåsebestander, med utgangspunkt i beitekonflikten i Vesterålen. *Rapport 2004:2*, Norut NIBR Finnmark og NINA.
- Fylkesmannen i Nord-Trøndelag 2010. *Forvaltningsplan for vår- og høstrastende kortnebbgås i Nord-Trøndelag*. Rapport fra avd. Miljøvern nr. 2010/03.
- Fylkesmannen i Nord-Trøndelag 2013. Miljøtilskudd til jordbruket i Nord-Trøndelag. Retningslinjer og forskrift.
- Fylkesmannen i Nordland 2013. Miljøtilskudd til jordbruket i Nordland. Veileder.
- Fylkesmannen i Finnmark 2013. Regionale miljøtilskudd for jordbruket i Finnmark. Veiledningshefte.
- Hall, C. 2011. An update on the status of geese wintering in Britain and Ireland, 2009/10. Poster at the conference "Waterfowl of Northern Eurasia: Geography, Dynamics and Population Management". Elista, Kalmykia, Russia 24–29 March 2011.
- Jensen, R. A., Wisz, M. S., Madsen, J. 2008. Prioritizing refuge sites for migratory geese to alleviate conflicts with agriculture. *Biological Conservation* 141(2008) 1806-1818.
- Klaassen, M., Bauer, S., Madsen, J. & Tombre, I. 2006. Modelling behavioural and fitness consequences of disturbance for geese along their spring flyway. *Journal of Applied Ecology* 43: 92-100.
- Kvavik, G. N. 2005. Sluttrapport for prosjektet *Forvaltning av gjess i Norge – konfliktdempende tiltak*. Fylkesmannen i Nordland, rapport 04/2005
- Landbruks- og matdepartementet: Forskrift av 15.2.2006 nr.170, om tilskudd til tiltak for å tilrettelegge beitearealer for trekkende hvitkinngås og kortnebbgås.
<http://www.lovdatab.no/cgi-wift/ldles?doc=/sf/sf/sf-20060215-0170.html>
- Landbruks- og matdepartementet: Jordbruksforhandlingene 2013. Sluttprotokoll fra forhandlingsmøte 15. mai, mellom staten og Norges Bondelag og Norsk Bonde- og Småbrukerlag.
- Madsen, J. 1998. Changing trade-offs between predation risk and food intake: Gaining access to feeding patches during spring-fattening in pink-footed geese *Anser brachyrhynchus*. Pp. 303-

- 311 in: Mehlum, F., Black, J.M. & Madsen, J. (eds.): Research on Arctic Geese. Proceedings of the Svalbard Goose Symposium, Oslo, Norway, 23-26 September 1997. *Norsk Polarinstitutt Skrifter 200*.
- Madsen, J. & Williams, J.J. (Compilers) 2012. International Speceis Management Plan for the Svalbard Population of the Pink-footed Goose *Anser brachyrhynchus*. AEWA Technical Series No. 48. Bonn, Germany.
- Madsen, J., Kuijken, E., Meire, P., Cottaar, F., Haitjema, T., Nicolaisen, P.I., Bønes, T. & Mehlum, F. 1999: Pink-footed Goose *Anser brachyrhynchus*: Svalbard. Pp. 82-93. in: Madsen, J., Cracknell, G. & Fox, A.D. (eds) Goose Populations of the Western Palearctic. A review of status and distribution. Wetlands International Publication No. 48. Wetlands International, Wageningen, The Netherlands. National Environmental Research Institute, Rønde, Denmark. 344 pp.
- Madsen, J., Tombre I. M., Bjerrum, M., Nicolaisen, P. I., Hansen, F. L. & Ødegaard, P.I. 2010. Biologisk evaluering av tilskuddsordningen for forvaltning av kortnebbgjess i Nord-Trøndelag, våren 2009. NINA Rapport 540, 22 s. ISBN 978-82-426-2115-3.
- Madsen, J., Cottaar, F., Nicolaisen, P.I., Tombre, I., Verscheure, C. & Kuijken, E. 2013. Svalbard Pink-footed Goose Monitoring report 2012-13. Rapport Aarhus Universitet, 7 s.
- Mitchell, C., Colhoun, K., Fox, A.D., Griffin, L., Hall, C., Hearn, R., Holt, C., Walsh, A., 2010. Trends in goose numbers wintering in Britain & Ireland, 1995 to 2008. *Ornis Svecica* 20, 128-143
- Sortland kommune 1997. Forvaltningsplan for kortnebbgås og grågås I Sortland kommune
- Statens landbruksforvaltning 2006. Retningslinjer til Forskrift om tilskudd til tiltak for å tilrettelegge beitearealer for trekkende hvitkinngås og kortnebbgås.
- Sjøreng, S. U. 2008. Kortnebbgås på rast i et meningslandskap. Beiteproblematikken i Nord-Trøndelag sett fra gårdbrukere og forvaltning. Norut Alta rapport 2008/1
- Tombre, I. M. Madsen, J., Tømmervik, H. & Eythórsson, E. 2004.-: Vårrastendet kortnebbgjess i Vesterålen. Konflikter med landbruket, årsaker og konsekvenser. NINA Fagrapport 77.
- Tombre, I.M., Tømmervik, H. & Madsen, J. 2005a. Land use changes and goose habitats, assessed by remote sensing techniques, and corresponding goose distribution in Vesterålen, Northern Norway. *Agriculture, Ecosystems & Environment* 109: 284-296.
- Tombre, I.M, Madsen, J. & Bakken, J. 2010. Registreringer av rastende gjess i Vesterålen. Resultater fra våren 2010. NINA Rapport 613, 51 s. ISBN 978-82-426-2191-7. Tombre, I.M, Madsen, J., Nicolaisen, P. I. & Ødegaard, P.-I. 2009. Fordeling av tilskuddsmidler til skade forårsaket av beitende gjess; Nord-Trøndelag versus Nordland. NINA-Notat, 28. januar 2009, 3 s.

- Tombre, I. M. Eythórsson, E. & Madsen J. 2013. Towards a solution to the goose-agriculture conflict in north Norway, 1988-2012: the interplay between policy, stakeholder influences and goose population dynamics. *PLOS ONE* August 8 (8), e71912, 1 – 7.
- Tombre, I.M., Madsen. J., Tømmervik, H., Haugen, K.-P. & Eythórsson, E. 2005b. Influence of organized scaring on distribution and habitat choice of geese on pastures in Northern Norway. *Agriculture, Ecosystems & Environment* 111: 311-320.
- Tombre, I. M., Nicolaisen, P. I., Ødegaard, P-I., Madsen, J., Hansen J. 2009. Kortnebbgås i Nord-Trøndelag våren 2008. Gåseregistreringer og en evaluering av miljøtilskuddsordningen. NINA Rapport 452.
- Tombre, I. M. , Madsen, J., Nicolaisen, P. I., Wisz, M. S., Jensen, R. A., Ødegaard, P.I., Sjøreng, S. U., Trinder, M. N. & Hansen, F. 2008. Kortnebbgås i Nord-Trøndelag våren 2007. En evaluering av miljøtilskuddsordningen, forslag til friarealer og noen betraktninger omkring bestandsstørrelsen. NINA Rapport 353, 31 s. ISBN: 978-82-426-1917-4.
- Vesterålskommunene 2007. *Forvaltningsplan for kortnebbgås, hvitkinngås og grågås i Vesterålskommunene; Andøy, Bø, Hadsel, Lødingen, Sortland og Øksnes. 19.12.2007.*
- Ødegaard, P. I, 2013. Choice of food source of spring migrating Pink-footed geese (*Anser brachyrhynchus*) in Central Norway. Master Thesis at Faculty of Forestry and Wildlife Management, HEDMARK UNIVERSITY COLLEGE, 2013

Norsk institutt for kulturminneforskning er et uavhengig forsknings- og kompetansemiljø med kunnskap om norske og internasjonale kulturminner.

Instituttet driver forskning og oppdragsvirksomhet for offentlig forvaltning og private aktører på felter som by- og landskapsplanlegging, arkeologi, konservering og bygningsvern.

Våre ansatte er konservatorer, arkeologer, arkitekter, ingeniører, geografer, etnologer, samfunnsvitere, kunsthistorikere, forskere og rådgivere med spesiell kompetanse på kulturarv og kulturminner.

www.niku.no

NIKU Rapport 69
ISSN 1503-4895
ISBN 978-82-8101-203-5

NIKU hovedkontor
Storgata 2
Postboks 736 Sentrum
0105 OSLO
Telefon: 23 35 50 00

NIKU Tønsberg
Farmannsveien 30
3111 TØNSBERG
Telefon: 934 66 230

NIKU Bergen
Dreggsallmenningen 3
Postboks 4112 Sandviken
5835 BERGEN
Telefon: 922 89 252

NIKU Trondheim
Kjøpmannsgata 25
7013 TRONDHEIM
Telefon: 922 66 779 /
405 50 126

NIKU Tromsø
Framsenteret
Hjalmar Johansens gt. 14
9296 TROMSØ
Telefon: 77 75 04 00